

Ivan Vurnik: Načrt za prezidavo hiše

Soha svetega Boštjana

France Bevk

1.

Proti koncu zime je bilo, v drugem letu francoske Ilirije, v gorski strani tistega lepega trikota med Kranjem, Kamnikom in Ljubljano, ki ima vse polno temnih gajev in zelenih polj, da si jih duša ob jasnem dnevu ne more nagledati. V gozdu nad Zagorjem se je bil obesil neznanec. Našli so ga trdega in mrzlega, v vetru nihajočega. Šele naslednji dan so ga spoznali, da je iz vasi doma; noč ga je bila pred leti vzela, smrt ga je prinesla. Obuvalo je bilo francosko; pas, na katerega se je bil zadrnil, je bil vojaški. Pokopali so ga na rob pokopališča. Sorodniki so se ga sramovali; le njegova teta, stara ženica, je stopila k podobarju Ivanu Seljaku in ga je prosila, naj naslika znamenje, da ga bodo pribili na bukev.

Ivan Seljak je bil še mlad človek, s komaj vidnimi poganjki pod nosom, s Tolminskega doma. Mojster Peter Štravs je trdil, da je kljub mladosti v mnogočem izvedenejši nego on, zato ga je poslal samega v Zagorje, da postavi v podružnični cerkvi nov oltar Marije v rajskem veselju. Župnik je zmajal z glavo, možje so zmajali z glavo, Ivan se je lotil dela.

Imel je sobo v hiši, v kateri je bila že ob prihodu Francozov umrla gospodinja; ostal je gospodar s hčerko Uršulo; ta je leto zatem dobila sinčka. Njegov oče je bil francoski vojak, ki je že pred otrokovim rojstvom izginil. Ivan si je bil sobo pregradil s platnom v dva dela; za tem platnom je čepel, rezljal in snoval. Redko je kdo prihajal k njemu; le »francoska ljubica«, ki mu je nosila hrano, je polagoma začela ostajati po ure in ure pri njem.

Vaščani so trdili, da je redkobeseden; da je neprijazen, ni nihče dejal. Ko mu je brez zoba ženica razodela prošnjo, se je skoraj

razveselil, kakor da je čakal tega naročila. Starka pa mu je obljubovala srebrn tolar za plačilo in za nameček molitev.

Preden je mislila, je bilo znamenje narejeno; ko ga je zagledala, se je razjokala nad njim. Koščen človek s kuštravimi lasmi je visel na bukovi veji. »Moj Bog, saj se zdi, da se giblje,« je dejala, »kako si to naredil?« V levem kotu sta bila naslikana angelec in hudič, ki se tepeta za revno dušo... Boj je bil neodločen, a zdelo se je, da angelec zmaga.

Ta sličica je bila podobarju posebno na srcu; zakaj, tega starki ni povedal. Ona pa je zaplakala in ga vprašala: »Kaj meniš, kateri bo zmagal? Saj ni bil slab človek, le vrag ga je premotil.«

Vprašala je po plačilu, Ivan je odmajal z glavo.

»To ni prav,« je dejala, »tolar ti dam, ki sem ga pred Francozi skrila. Če ga nočeš, naredi mi zanj božjo martro.«

Podobarju to ni bilo ljubo, a ji želje ni odrekel. Preveč je bila ženica podobna rajni babici in pretopel spomin na samoto tolminskih grap mu je vzbujala. Izrezal je razpelo in ga je poslikal. Uršula ga je nesla starki in prinesla tolar, ki bi ga ne bila smela vzeti. Ivan ga je daroval nji.

Nastopili so predpomladni dnevi. Ne vetra ne mraza ne snega ni bilo več. Narava je ležala mirna kot človek, ki se je prespal, in ga trapi lena omama. Gola drevesa so dihala le v svojih najtanjših mladikah in oznanjala življenje. Na rjavih travnikih še noben cvet ni vzklik. Ni bilo čuti ptičjega glasu, ne odjeka iz gozdov. Tmurno nebo je bilo prevlečeno z oblaki.

Pričel je padati droben, rosi podoben dež. Lezel je skozi stene in pronical v mozeg. Kaplje so polzele po šipah in risale dolge umazane poti. Vlažne, plesnive lise so se prikazovale na stenah.

Ivanu je letelo orodje samoposebi iz rok. Soha Marije v rajskem veselju, ki je stala v jasnih dneh ko žarek pred njim, ga je gledala v dno duše izprašujoče in tožeče.

Odgrnil je zastor in sklenil, da ta dan ne bo stopil več za njegove gube. Zrl je skozi okna v mrtva drevesa in na svinčeno nebo, na hiše med drevjem in na zvonik, ki se je zdel ko dogorevajoča mrtvaška sveča...

Nalahno so se odprla vrata. V sobo je prišla starka. S poltihim glasom je že vdruživ pozdravila, ko jo je Ivan opazil. Zdrznil se je kakor v bolečini.

»Božjo martro sem ti prinesla nazaj.«

Izpod predpasnika je izmotala križ, na katerem je bil Kristus s štirimi žebli pribit. Položila ga je na mizico, kjer so stale vsevprek posodice z barvami, ležala dleta, kladiva, svinčniki in pole papirja z risbami.

Seljak se je začudil. »Tolar dobite nazaj, razpelo bo rabil mojster za prižnico; le še roko naj naredi.«

»Kakšno roko?« je vprašala starka. »Nočem tolarja, božjo martro bi rada imela.«

»Ali Vam ta ni všeč?«

Ob medlem svitu oblačnega dne, ki je proseval skozi zamazane šipe, je opazoval Ivan svoje delo. Kristusovo telo, ki ga je bil upodobil po svojem mladeniškem telesu, je bilo na prsih prebodeno. Od rane sta tekli dve krvavi sragi, ena krajša, druga daljša. Izpod trnjeve krone so gledale rosne kapljice krvi. Po tri srage krvi so kapljale iz ran na rokah in na nogah. Glava je bila nagnjena, oči zaprte, na obrazu je počival mir. Telo ni kazalo pretirano suhih oblik, trebušna vdolbina se je le rahlo ločila od obronka reber.

Takrat, ko je razpelo izrezljal, je bil ponosen nanj. Zdaj, ko mu ga je ženica vrnila, ga je nekaj zgrabilo za srce.

»Lep bi bil,« je odgovorila ženica, »če bi božja martra ne bil. Tako pa ni.«

»Kaj mu manjka?«

»Sam več, kaj mu manjka. Čutim, a povedati ti ne znam. Poslušaj! Bila sem pri teti, ki je živela v Ljubljani. Še dvajset let nisem imela takrat. K nam je zahajal človek, ki je bil grd, ker je imel dolgo rdečo brado! ta je delal podobe kot ti. Mojster so mu rekli. Tega človeka je prosila teta, naj ji naredi božjo martro. 'Tako,' je dejala, 'da bom jokala, kadarkoli jo bom pogledala.' In res je naredil tako božjo martro, da se moja teta ob pogledu nanjo ni mogla utolažiti, in jaz ne z njo. Kadar sem stopila v njeno sobo, kjer je visela, sem jokala. Pa nisem bila bolj jerasta kot sem danes, bolj trdosrčna sem bila.«

Seljak je molče zrl v starkin obraz, ki je z vsemi gubami in gubicami pripovedoval. Rahla bolečina ga je zapekla v grlu.

»Kakšna je bila ta božja martra?«

»Saj ti ne znam povedati,« je jeknila. »Ti si naredil Kristusa takšnega, kakršen je bil, ko je hodil okrog grdih Judov, ki ga niso poslušali. Rane si mu naslikal, nisi mu jih vsekal. Povej, ali so te bolele?«

»Bolele me niso,« je odgovoril z nasmehom.

»Boleti bi te morale, ko si ranil Zveličarja. Ali ne veš, da so Judje Kristusa po klancih vlačili, suvali in bičali, kronali in na grdo križali... Ena sama rana je bil, ena sama solza in en sam pljunek. Rebra so mu silila skozi kožo, vse kosti so se mu poznale. Bil je bled ko pobeljena stena. Ti pa si mu napravil par kapljic krvi in po celem telesu nobene rane, ko vendar znaš tako lepo naslikati še tisto, kar si lahko le mislimo, angelca in peklensčeka, ki se tepeta za dušo. Mojster je vse to drugače znal. Toliko ran je imela njegova božja martra, da se je človeku zavrtelo pred očmi, iz vsake rane je teklo za potoke krvi. Njegove kosti so nas bolele, trnjeva krona nam je prebadala srce.«

Ženica je med pripovedovanjem neprestano premikala roke na kolenih, kakor da jih ne ve kam deti. Bila se je razgrela. Njene oči so se ovlažile, solza ji je zdrknila na lice.

Nekaj trenutkov sta molčala oba. Iz mladenciča je vstajalo neko spoznanje, a ni moglo najti trdne opore v njem. Zdelo se mu je, kakor da je prepričanje, ki mu je bil postlal v duši, prazno in drči v prepad.

»Kaj hočete, da naredim?«

»Novo božjo martro bi rada imela.«

»Če bom znal,« je podvomil nad seboj in nato pristavil: »Taka mora biti, da se boste razjokali nad njo?«

In mu je odgovorila: »Da bo tebe zgrabilo za srce in da bodo meni solze tekle.«

»Poskusil bom.«

Uprl je oči v platneno zagrinjalo, za katerim je sedela Marija v rajskem veselju z Jezusčkom v naročju. Ženica je ujela njegov pogled in ga je vprašala, česar bi se ga nikoli prej vprašati ne bila upala:

»Ali je Marija narejena?«

»Je in ni,« je odgovoril. Marijina soha mu je v živih barvah in z izprašujočim pogledom plavala pred očmi. Preden je starka razmislila pomen odgovora, je vprašal: »Če bi ob Jezusu plakala — kakšna bi morala Marija biti?«

»Mati sedem žalosti?«

»Marija v rajskem veselju med angelci in z Jezusom v naročju.«

»Pokaži mi jo! Če je taka, da se mi bo topilo srce in bom pokleknila in jo častila, ne more biti boljša.«

Seljak se je dvignil in hodil s trdimi koraki iz kota v kot. Ni odgrnil sohe, ženica ni silila vanj. Iz mraka, izza zavese mu je plaval Marijin pogled pred oči. Vselej se je izobličil v obraz znane deklice... Stisnilo mu je srce in ga udarilo v dušo. Rad bi bil sam, zato je dejal starki:

»Naredil Vam bom božjo martro... tako, kot mi bo mogoče...«

»Še nekaj,« je zaprosila ženica na vratih. »Pribij mu truplo s tremi žebli, ne s štirimi! Ko so Kristusa pribijali na križ,« je začela pripovedovati starka, »so opazili, da jim en žebelj manjka. Pristopila je ženska...«

»Poznam to legendo,« jo je podobar nestrpno prekinil. »Pribil ga bom s tremi žebli...«

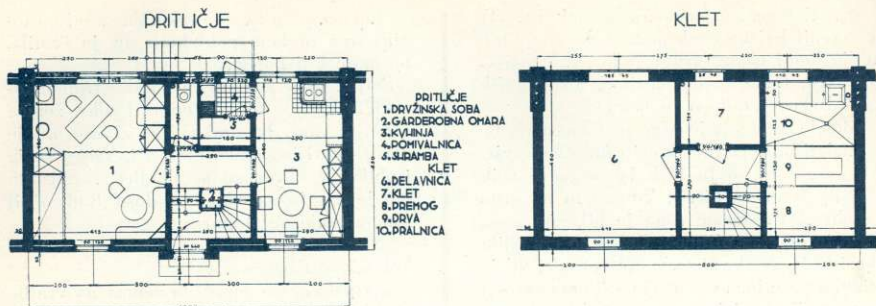
Ivan Seljak je ostal sam in stopil do okna. Ženica je stopicala tesno ob platu in dvigala krilo do gležnjev. Iz njene zibajoče se hoje je prihajalo nekaj neodumljivega vanj. Stopil je od okna in premeril sobo dvakrat. Ustavil se je pred platnom, skozi katerega je prodiral Marijin pogled. Razgrnil je zaveso, medel soj svetlobe je padal na soho.

Ivan je gledal nepremično, zdelo se mu je, da lovi ravnotežje v sebi. Podoba deklice z otrokom, ki mu je stopala pred oči, je zdajci izginila, prikazala se je Marija. Nato se je izza sohe zopet dvignil njen model in se smejal s srečnim smehom. Za tem smehom so lebdeli prizori, ki si jih pred Marijino podobo misliti ni mogel. Iz tega smeha in nemega oboževanja je luščil iz sirovega panja lepe oblike in znake življenja...

Oddaljil se je za nekaj korakov in zrl soho od daleč. Sédel je na stol in na lahko zaprl oči, da bi ga ne motila dnevna svetloba ne predmeti, in bi opazoval bolj z duševnimi nego s telesnimi očmi.

»Ali bi padel na kolena in molil?« se je vprašal. Ni si znal odgovoriti. Pomislil je, da se ni upal pred ženico dvigniti platna, ker se je bal sodbe. Tisti hip je samega sebe odsodil.

Segel je po knjigi z bakrorezi. V njem so bili posnetki Madon italijanskih mojstrov, nadidealne lepote, prežete s svetostjo. Pregrinjal je list za listom, kot v dneih, ko je zaman iskal modela za svojo soho, a je

Iv. Vurnik: Načrt za uradniško enodružinsko hišo

slednjč uzrl dekle, o kateri je mislil, da nosi Marijin obraz. Od dne, ko je prvič sedela pred njim z otrokom v naročju, do tega hipa ni podvomil! o nji. Zdajci je iskal pri starih mojstrih opore. Raffaelove Madone so gledale očitajoče vanj. Bolestno je občutil, da nečesa ni ne na sohi ne v njem, in se tega komaj sluteno zaveda.

Planil je kvišku in zagnal knjigo na mizo. Zaklical je v soho kot da je zblaznel:

»Marija rajsko veselje!« — Kot da jo je hotel preizkusiti: če je Marija, ki jo je nameraval upodobiti, oglasi naj se! In se ni oglasila. Odjek njegovega glasu mu je odgovoril: »Uršula — tvoj model!«

Ta odjek ga je tako razburil, da je zgrabil za zaveso in hotel soho z enim mahom zagrniti. Platno se je bilo zapletlo, sunek je utrgal vrvice, zavesa je padla na tla. Zaprl je oči, kakor da noče videti ničesar več. Ob rojstvu nove misli je stopil k mizi in gledal Madono, ki je iz odprte knjige gledala nanj.

Nadčloveška lepota ga je presunila. Opazoval je obraz, ki je ves sijal v nadnaravnosti; začudil se je, da ga ni opazil nikoli prej. Grebel je z mislijo v skrivnost starih mojstrov.

»Ali niso rabili živih modelov za svoje kipe?«

Iz duše pa si je odgovoril: »Bile so ženske, čiste ko zlato in niso dosegle božje popolnosti. Česar ni bilo v njih, so možje iz svoje duše dodali...«

»Kaj pa si upodobil ti?« se je nagovarjal iz bridkosti in srda. »Dekle, ki si se ves zagledal vanjo, še preden je zadihalo njeno

telo iz sirovega lesa, in si bolj mislil na poljub po dokončanem delu, nego na Marijo v rajskem veselju. V duši si se rogala mojstru Štravsu, ki išče like svetnikov in Madon iz albumov, modelov pa se ogiblje kot živega vraga; zato so njegova telesa nesomerna, grda in smešna, in vsi njegovi svetniki plakajo. Naj plakajo, vsaj plakajo — tvoji pa so brez duše.«

Slonel je nad knjigo in se izpraševal, a ni našel odgovora.

Ni slišal, da so se vrata narahlo odprla. Ko je drsnila stopinja, se je predramil in zagledal Uršulo za seboj. V rdečem modrcu in belih rokavcih je bila ljubka. Kodri las so ji viseli na čelo, z rdečico nadahnjeni obraz je sijal. Čisto v dnu, pod skorjo okroglih potez, je lebdela tiha zaskrbljenost.

Hotela se je priviti k njemu; ko je uzrla njegov zamišljen obraz, se ni upala. Sedla je na zaboj in prekrizala roke na kolnih.

»Zakaj si se tako počesala?«

Ivanove oči so begale z njenega obraza na Marijo in vpraševale: »Ali je to ona? Ali nisem položil nekaj svojega vanjo?«

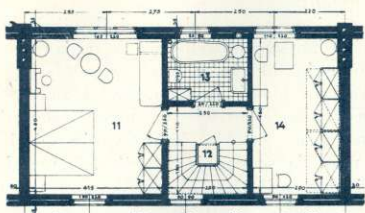
»Mislila sem, da ti bom tako bolj všeč,« je odgovorilo dekle.

»Svojo človeško ljubezen sem položil vanjo,« je spoznal v sebi. Ustnice pa so dejale: »Ali mi nisi bila zadositi všeč?«

Nato je pogledal na mlado žensko; skozi njene polzaprete oči je gledala tiha užaljenost in trepetala v glasu.

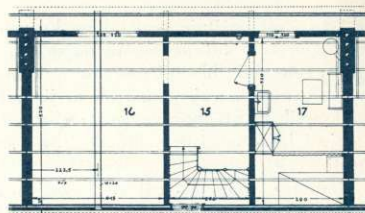
»Če bi bila vedela, da se bom zastonj žrtvovala, bi se rajši ne bila...«

I NADSTROPJE

- I NADSTROPJE
 11. SPALNICA
 12. GARDEROBNA OMARA
 13. KOPALNICA
 14. SPALNICA
 15. SURABNA
 16. PODSTREŠJE
 17. SLIVZKINJA

PODSTREŠJE

Iv. Vurnik: Načrt za uradniško enodružinsko hišo

»V oltarju boš sedela in vaščani bodo klečali pred teboj.«

»Za ljudi sem francoska ljubica...«

Ta beseda ga je udarila v dno duše. »Francosko ljubico sem postavil v oltar,« je pomislil. Planil je v nasprotni kot in gledal, kakor da odgrinja meglo izpred oči. V ušesih mu je žumelo. Slišal je besede, ki so prihajale iz rdečih ust, ki jih je poljubljal, odgovarjal je v gnusu nanje, ki so se kopičile pred njim ko gora in ga hotele zadušiti. Videl je dekleške solze, čutil je, kakor da se izmikajo tla pod njegovimi nogami; neznana lepota, ki jo je ob mnogih trenutkih živo občutil v bližini te osebe, je gasnila kot v večerni zarji.

»Ti me nisi ljubila,« ji je dejal. Nič drugega ji ni mogel reči.

Za hip je pozabil na Marijo; stal je pred dekletom in zrl v njene lesketajoče se solze. Njen prodiren pogled je kazal pol groznje in pol tihe mržnje, pa je bil pripravljen tudi ljubiti. On pa je jemal čisto ljubezen, njeno najlepšo stran...

Tisti hip, ko se je pretrgal zastor pred Marijo, je padla zavesa tudi pred njo. In kakor se je prej izpraševal pred soho, če je to ona, se je zdaj obteževal z vprašanji pred njenim modelom. Ni ga ljubila brezpogojno, on pa ni niti za trenutek podvomil o čistosti njene ljubezni, ki jo je z besedo tisočkrat potrdila.

»Ti me nisi ljubila!«

In na njene nove besede, ki so prihajale iz solz: »Pričakovala si, da ti vrnem čast, ki si jo izgubila — ljubila me nisi...«

Dekletu so se posušile solze. Sunkoma se je dvignila in si ognjala ruto, ki ji je visela okrog ledij. Zrla sta se ko sovražnika...

In on ji je odgovarjal na slednjo besedo: »Ti me nisi ljubila!«

Mahoma se je zopet zavedel samega sebe. Bridka vprašanja, ki so ga mučila malo prej, so mu iznova napolnila dušo. Uzrl je prepad, ki je zijal med Marijo v rajskem veselju in med njenim modelom. Prej sta se mu zdeli eno. Izza Marije je vselej stopila Uršula s svojim smehom, izza modela se je iznova prikazala Marija. Zdaj ju je presekal ognjeni meč na dvoje. Zdelo se mu je, da ni v sohi nobene podobnosti s tem dekletom več. Vse je dal iz sebe in dahnil v mrtev les življenje, ki ga model nima.

Ta zavest je stopila tako živa vanj, da je bil ljubosumen na delo, ki je vzrastlo iz njegove duše; čutil je, da ta hip bolj ljubi soho nego njo, s katero jo je izoblikoval. Če bi mu bila dejala ta hip: »Uniči soho ali ubij mene!« — bi bil ubil njo.

V trdni zavesti, da je ustvaril božanstvo, ker je nadkrilil model, se mu je dekle zaganusilo.

»Pojdi!« je zakričal. »Pojdi ven!«

Dekle je sprva okamenela. Nato je planila proti sohi in se uprla z rokama vanjo, da bi jo prevrnila na tla.

Ivan je v njenih risjih očeh bral zli namen in se ni varal, ko je sodil, da ona sovraži soho. Zadržal jo je in pahnil, da je padla po tleh. Soha pa se je zamajala in ropotala, kakor da govori z zamolklim glasom.

»Razsekala ti jo bom!...«

In je šla... Ivan je zapahnil vrata. (Dalje.)

Mačka na hruški

Vladimir Bartol

Za časa počitnic sem bil na kmetih. Ni mi bilo takrat še štirinajst let. Ker sem bil bledoličen kot vsi mestni otroci, me niso smatrali moji vrstniki na kmetih za ravnopravnega v stvareh, ki se tičejo telesne moči in različnih drugih spretnosti.

Radi tega sem se čutil zelo užaljenega v svojem ponosu. Nprestano sem iskal prilike, da bi se izkazal pred njimi z dejanjem, ki bi pričalo o mojih telesnih sposobnostih in o mojem pogumu. Toda ves trud je bil dolgo zaman.

Nekega dne so govorili v našem fantovskem krogu o sadju, ki je zorelo v vrtovih raznih posestnikov, in o večjih ali manjših težavah, na katere naleti človek, ki bi rad prišel po prepovedanih potih do njega. Posebno lepe hruške da je rodilo drevo, rastoče v župnikovem vrtu, po katerih pa še nikoli ni bila posegla tuja roka. Zakaj vrt je obdajal zelo visok zid in vrata, ki so bila vdelana vanj, so bila vselej trdno zaklenjena. Poleg tega pa je čuval župnišče še nenavadno hud pes — Sultan, ki je bil strah in trepet vseh vaščanov.

Župnik sam je bil velik samotar. V vas je zahajal le poredkoma in še takrat samo v kaki nujni zadevi. Svoj prosti čas je poseval večinoma vrtnarstvu — gojil je eksotične cvetice in plemenito sadje —, deloma pa se je utapljal v študij prirodnih ved. Med vaščani je veljal za silno odljudnega, strogega in celo okrutnega. Zakaj v šoli je neusmiljeno pretepal paglavce, ki so se bili v čem pregrešili. Tudi pokoro je nalagal ljudem, da so vselej trepetali, kadar so morali iti k spovedi; tako da se je marsikdo podal rajši v sosednji trg, da opravi tam svoje verske dolžnosti, kakor pa da bi se bil zaupal njegovi trdi sodbi. Zaradi teh svojih lastnosti se mi je že od vsega početka zdel zelo imeniten. Zato me ni malo ranilo v mojem ponosu, ko me je bil nekoč poklical k sebi, da me nažene kakor kakega vsakega paglavca po cigarete.

Ko sem torej slišal takrat o njegovih lepih hruškah, mi je hipoma šinila misel v glavo,

da bi posegel po njih. Tako bi se postavil pred svojimi podeželskimi vrstniki, obenem pa tudi maščeval nad župnikom, ker me je bil razžalil.

O svojem načrtu nisem znil nikomur, zakaj trdno sem bil odločen, da ga izvršim. Župnišče je bilo kake četrte ure oddaljeno od vasi in nekaj dni sem prebil samo v proučevanju, kako bi se mogel prikrasti neopažen na vrt. To oprezovanje mi je pokazalo, da se podaja župnik točno vsak drugi dan približno ob šestih zvečer na kratek sprehod proti vasi, kjer ga je že čakal pred svojo hišo župan, kakor da sta se bila domenila za sestanek. Izmenjala sta par besed, nato se je župnik vrnil domov. Pri tem je bila zame važna okoliščina, da je vzel vselej Sultana s seboj, velikega kosmatinca, ki je nosil nagobčnik in bil priklenjen na vrvi.

Ta kratki sprehod sem sklenil uporabiti, da izvršim svoj načrt. Nisem pa nameraval preplezati zidu, ki se mi je zdel previsok in predaletč naokoli viden, temveč odločil sem se, da splavam v potoku, ki je na drugi strani omejeval župnišče, navzdol do ozkega stopnišča, kjer sem videl že večkrat župnikovo dekle, kako je prala perilo, ko me je bilo neslo mimo njega valovje. Isto pot sem hotel uporabiti tudi za povratek, tako da bi se dal odvesti tedaj od vodnega toka še niže.

Tako je prišel naposled tisti dan, katerega sem si bil določil, da izvršim svoj naklep.

Zgodaj sem že čakal na preži. Srce mi je burno utripalo; ko so se končno odprla vrata in je stopil župnik s psom iz vrta na cesto, me je spreletel po hrbtu tak mraz, da sem vztrepetal po vseh udih. Vendar sem za nekim grmom naglo vrgel srajco in hlače od sebe ter skočil v vodo v samih plavalkah, h katerim sem bil privezal tenko, mrežasto vrečo, da bi vtaknil vanjo ugrabljeno sadje.

Potok je bil deroč in precej širok. Tudi njegova globina je bila precejšnja; zato je bil dohod v župnišče od te strani dokaj težaven, posebno še, ker je bil nasprotni breg porasel z gostim vrbičjem.

Struga me je kmalu zanesla do stopnišča, kjer je bil edini prosti dostop v župnišče. Toda komaj sem se bil oklenil lesnega ročaja, da bi ob njem prilezel iz vode, sem že opazil ob kuhinjskem oknu dekle, ki je lupila krompir in zraven pela zaljubljene

pesmi. Naglo sem se torej zopet pogreznil v vodo in tam skrivoma oprezoval in čakal, kdaj da bo izginila za trenutke od okna.

Toda njej se očividno prav ni nič mudilo. Zatopljena je bila v svoj posel in ko je mimogrede za hip prenehala peti, sem opazil, da se ji je bila spodnja ustnica močno pobešila in da so bile njene vodene oči polne nekega tihega, sladkega ganotja. Vse to je dajalo njenemu obrazu sicer nečesa topega, skoraj smešnega, kar me je navdajalo z nekim tajnim, toda čimdalje bolj neznošnim srdom. Bil sem že ves iz sebe, ko se je naposled vendarle okrenila in izginila za trenutek v notranjost kuhinje. Izrabil sem ta kratki presledek in smuknil naglo kakor mačka po vseh štirih po stopnišču navzgor in nato tik pod oknom, ob katerem se je nahajala še pred kratkim župnikova dekla, mimo hišnega ogla na vrt. Tam sem spotoma zagledal hišico, v kateri je spal Sultan, in tedaj mi je prišlo na misel, da bi pljunil vanjo in ji tako pokazal, kako da preziram njenega prebivalca. Ker sem bil vsled prvotnega zaleta že stekel mimo nje, sem se povrnil in izvršil tako svoj naklep.

Bil sem tedaj popolnoma miren. Razgledal sem se po vrtu in ko sem pri tem zapazil hruško, katero sem mislil okrasiti, sem naglo pohitel k njej, se v skoku pognal do prve veje, — zakaj drevo je bilo dokaj visoko — splezal po njej ob deblu navzgor in začel trgati sadje, ki sem ga spravljal v zanj pripravljeno vrečo.

V tem pa je nenadoma zahreščal ključ v vratih, ki so vodila na vrt, in ko so se odprla, se je prikazal v njih župnik s svojim psom.

Prvi hip me je popadel tak strah, da mi je pošla sapa in nisem vedel, kaj mi je storiiti; ko sem se naposled vendarle nekoliko osvestil, je bilo že prepozno, da bi skočil z drevesa in stekel k potoku. Zakaj pes bi me bil spotoma z lahkoto dohitel. Ni mi torej preostajalo drugega, kakor upanje, da me prišleca ne bosta opazila.

Ko je župnik zaklenil vrata za sabo, je zahreščal njegov trdi korak po stezi, ki je bila posuta z drobnimi kamenčki. Sultan mu je sledil s povešeno glavo, vendar pa sem bil pri tem opazil, da je ves čas skrivoma obračal svoje oči po vrtu. Na hruško, na kateri sem ždel in trepetal jaz v smrtnem

strahu, se še ni bil ozrl, vendar me je navdalo baš to dejstvo z neko tajno, zloveščo slutnjo. Ko sta prišla naposled tik do mojega drevesa — o, s kakšno naglico mi je utripalo takrat srce! — pa se je žival hipoma pognala v silovitem skoku ob deblu navzgor, brez najmanjšega glasu, da bi me bila skoraj dosegla. Kriknil sem v brezmejnem strahu.

Župnik je tedaj obstal in je počasi pogledal v vejevje. Najine oči so se za hip ujele, nekaj časa me je opazoval popolnoma mirno, medtem ko sem jaz trepetal v smrtni grozi, nato pa ga je stresel silovit krohot, v katerem sta pozvanjala srd in neko prikrito veselje. Na misel mi je prišlo, da bi ga prosil usmiljenja, toda nisem mogel iztisniti iz sebe niti glasu.

Tedaj je župnik odvezel psu nagobčnik ter ga odvezal od vrvice. Potem je pokazal s prstom name in mu zaklical, ščuvajoč ga: »Mačka!« Nato je odšel, ne da bi se bil še kaj zmenil zame.

Sprva sem mislil, da je vse to le šala in da me je hotel samo hudo oplašiti ter s tem kaznovati za moj greh. Ko pa je začelo zahajati solnce in se on le ni hotel vrniti, moje golo telo pa je začel stresati oster mraz, se mi je začela plaziti v dušo grozotna slutnja, da me bo pustil nemara vso noč na drevesu.

Najprej se je Sultan napil vode, nato je začel tekati po vrtu in se na videz ni več zmenil zame. Toda samo prestopiti mi je bilo treba z veje na vejo, pa se je že pognal s srditim skokom ob drevesu navzgor.

Zobje so mi šklepetali od mraza, ki mi je rezal v ude, kakor da smo sredi najhujše zime. Začel sem tiho ihteti. Morda, sem mislil skrivaj, da bom s tem omehčal Sultanovo pasje srce? Ko pa sem videl, da mi to nič ne pomaga, sem začel kričati na vse grlo, da ne bom nikoli več kradel in naj se me zato gospod župnik usmili. Toda njega ni bilo več na spregled.

Mraz je postajal čimdalje bolj neznošen in večkrat mi je bil že zastal utrip srca radi njega. Tedaj je prišla dekla mimo hišnega ogla in je prinesla psu v skledi večerjo. Bilo je še vedno dovolj svetlo, da sem videl, kako se je kadilo iz tople jedi, ki jo je pes naglo pogoltal. Kaj bi dal takrat, da bi bil jaz na njegovem mestu!

»Gospodična, lepo Vas prosim, pridržite psa, da zlezem z drevesa. Saj ne bom nikoli več...« sem jo začel prositi z glasom, ki mi je močno drhtel od ihtenja in mraza. In res! Prijela je psa za ovratnico in mi pomignila, naj se naglo poberem iz vrta. Tedaj pa se je odprlo okno in iz njega je zadonel ostrí župnikov glas: »Francka?!« Dekla se je stresla ob njem — videl sem to popolnoma natančno — in je naglo izpustila psa, ki se je divje zakadil proti drevesu, na katerem sem čepel jaz. Ona pa je tiho odšla...

Začel sem iznova kričati in sem vpil tako dolgo, da mi je omagal glas. Potem sem se vdal nekako v svojo usodo in sem se lotil hrušk, ki pa jih nisem mogel skoraj niti prinesiti do ust — tako se mi je treslo telo od neznosnega mraza.

Naposled sem popolnoma otopel za vsako čustvo. Zakaj strah in telesne bolečine, ki mi jih je povzročal mraz, so že bili prekorčili mejo, katero bi bil še mogel prenesti. Edino željo sem še imel, da pridem za vsako ceno iz tega peklenskega drevesa, katerega sem se jedva še oprijemal in bežim nato kamorkoli na gorko in tam zaspij. Ne meneč se za psa, ki je stal tik pod drevesom, sem se začel spuščati polagoma z veje na vejo, vedno nižje, dokler nisem končno padel v rosno travo. Medtem je bila že legla noč na zemljo. Tam sem obležal nekaj trenutkov, natančno se še spominjam, da me je bil pri tem ovohaval Sultan, čigar topla sapa mi je povzročala neznansko ugodje, potem sem se polagoma dvignil in odtaval ves premražen do pasje hišice ter zlezal vanjo. Vem še, kako sem se stisnil prav v zadnji kotiček in se zakopal tam v seno in cunj. Potem sem izgubil zavest...

Ko sem se bil drugo jutro prebudil iz prijetne dremavice ves topel, sem čudoma opazil, da me je pokrival kožuh, ki pa se je kmalu izkazal, da ni nikogar drugega, kakor Sultanov, tiste živali, pred katero je trepetala vsa vas. Naglo sem zapustil čudno ležišče, splaval ob potoku navzdol, pohitel po obleko in se vrnil nato čil in zdrav domov, kjer pa so že vedeli za mojo pusto-lovščino; župnikova dekla je bila že sinoči obvestila moje gostitelje o nji, kajti župnik sam me je bil opazil spečega poleg Sultana v pasji hišici, ko me je hotel tekoma noči odrešiti moje hude pokore.

Skozi vrtove

Anton Vodnik

1.

Vedno dalje grem proti sinjim goram.
Skozi visoke ciprese večera
svet žari kot daljni ogenj...
Večer stoji kakor tempelj
na sredi.

V njem je tišina tako kristalna,
da zavveni,
če obnjo zadene angel
z zamahom svojih kril,
ko se prebudi iz spanja.

Prišli sta od gorá,
izmed srebrnih oljk...
kot romarici
v tempelj —
smrt in ti, o žena.

Dolgo sem vaju čakal,
stoječ na pragu...
zdaj je vse dobro.
O, kakšnih si rož mi prinesla,
ki jih je ona, prelepa, natrgala...
iz domovine.

Kot mlajši sestri
ti je smrt roke položila na rame.

2.

Sanje, ki hodijo pred nami,
skozi sinjo sotesko sveta,
kjer glas odmeva v neskončnosti —
gredo proti templju,
obrnjene k zvezdam.

Sredi globoke poti
ti stiskam roko:
O, na mojih prsih je vžgano
kraljevsko znamenje...
Tam je hram za hramom.
V zadnjem, svatovskem, o žena,
te bom objel,
odtisnil ti kraljevsko znamenje...
Svet in pretresljiv, o žena,
je obred ljubezni
pred obličjem božjim.

Stiskam ti roko:
O, v temni kripti zemlje,
kjer se svet začne,
glej, so zbrali se rodovi rož,
da naju bodo spremljali
z domotožno pesmijo
čez posvečeni prag...

5.

In bom v tebi, žena,
kakor luč v zrcalu.

Ali sem jezdec z gorá
in je mesec moj ščit?
Venec zvezda
v svoji biserni roki vihtim,
da ti ovenčam dušo...

O, pod kristalnim obokom tišine
se bova naslonila
drug na drugega...

Kam me vodiš?
Pred nama stopajo mrtvi
kakor po sinjih stopnicah
navzdol...

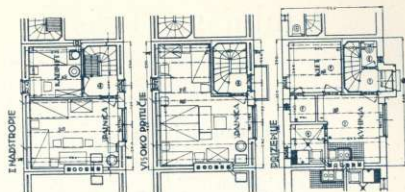
Priplesal je David...
In kakor plameni
so prihajali angeli,
oznanjujoč,
da On prihaja.

Obkrožile so naju zvezde.
Sanje so dvignile
srebrne kelihe
k najinim ustom...

4.

Globoko v temi
bom spletel zate venec,
da bom ž njim okrasil
podboje tvojih duri,
ki vodijo
v zadnji hram.

Tisoč vinogradov je mojih,
V zlatem mestu
kličejo glasniki
po vseh ulicah in vežah
moje neznano ime...

Iv. Vurnik: Načrt za delavsko enodružinsko hišo

Moji pesmi odpevajo,
mojo pesem s plesom spremljajo
čisti duhovi
na poti v tempelj,
na poti za meje...

Sanje, zarajajte!
On je povišal mojo dušo.

5.

O žar mojih misli,
ki stiskajo
odhajajočim sanjam
luči v dlani,
da te najdejo...

Ti si luč in ključ
v razsvetljeni hram,
odkoder vidiva,
kako gori jutro
pred šotori angelov...

Kadar te kličem,
pridejo za mojim glasom
k meni vse žalosti,
da bi oddaleč
te videle...

Moje žalosti
nosijo zvezde na čelih.

Kadar te kličem,
sem kakor dišeč ogenj...
kakor cipresa
pred večerno zarjo...
kakor vlažni veter
ob studencih.

Kraljična Haris

Anton Leskovec

Drama v treh dejanjih

Drugo dejanje

Isteniški grad. Temačen, visok prostor v baročnem slogu. V levi steni je angleški kamin, pred njim črna okrogla miza z dvema starima foteljema. V levem oglu zadaj visoka lesena vrata. Ozadje zapira široka stena, ki je sredi zagrnjena s težkimi zavesami. Levo in desno od zaves ob ozadju dve palmi. V desnem oglu zadaj visoka vrata z barvanimi stekli. V desni steni okno in prav v ospredju ob steni fotelj. Pri oknu je stojalo, na njem zagrnjena slika. Skoraj sredi odra nasproti sliki udoben, pregrnjen divan, ob njem fotelj. Po stenah otmene slike in visoka zrcala. Pozimi. Med 4 in 5 popoldne.

I. prizor:

Gospa Osojnica, Marta

Osojnica (*oblečena v črno*): Naznanite me gospe Isteničevi.

Marta (*črno oblečena, z belim predpasnikom; stoji pri vratih v levem oglu*): Prosim, gospa Osojnikova! (*Odide skozi vrata na levi.*)

Osojnica (*se ozira po prostoru. Stopi h kaminu, kjer podrži roki, da ju ogreje. Medtem ogleduje stene s potemnelimi slikami. Marta se vrne*): Strah me je same, od nikoder ni glasu. So doma?

Marta: Stara gospa prosi, da sedete. Je vesela Vašega prihoda in bo takoj opravljena. Prosim. (*Ji primakne fotelj h kaminu.*) Kaj dela — Zofija? Oprostite —

Osojnica (*sede. Pomolči, nato počasi*): Vi se poznate z našo Zofijo?

Marta (*oznemirjena*): Da, gospa. Pa — kako je z njo?

Osojnica: Slabo je ž njo. — Uboga je in je mačeha ne trpi žive doma. Oče je strog, silno se ga boji. — No, pri nas ji ni bilo hudega. Pa je vendar zašla. Mladost! — Da je pa skrivala — in zabrisati skušala, to ni bilo prav. Dopoldne so jo odpeljali v bolnišnico.

Marta (*osupne*): V bolnišnico? — A včeraj, oh, kaj mi je pravila nesrečnica... (*si zakrije z dlanmi obraz; v tem pa zakriči v sobi na levi visok, rezek in smešen glas: Sabinal!*)

Osojnica (*se prestrašena doigne*): Kaj je to?

Marta (*se naglo obrne in odhaja na levo*): Naša papiga kliče gospodično. Zdaj moram po gospo. (*Odide na levo. Gospa Osojnica obstane pri mizi in gleda v vrata na levi, ki se takoj nato odpro. — Na nizkem vozičku z dvema kolesoma pripelje Marta v sobo gospo Isteniško in jo zapelje h kaminu.*)

2. prizor:

Gospa Osojnica, gospa Isteniška, vmes Marta

Isteniška (*stara in drobna gospa z bledim licem. Majhne temne oči zro zvitro v svet; oblečena je v črno, a na glavi ima baroko in malo abocico*): Kako sem Vas vesela, ljuba gospa —

Osojnica (*stoji še vedno ob mizi*): Osojnikova.

Isteniška: Da, Osojnikova. Sedite k meni, prosim. (*Osojnica sede.*) Ko bi le vedela, komu velja ta dolga in strma pot —

Osojnica: Gospodična me je včeraj povabila.

Isteniška: Sabina? — (*Pomolči, nato se nasmehje.*) Ona je vražja deklica. Je diplomatova hči — diplomat. — Moj mož je bil Vaš rojak, v službi na Francoskem. Tam sem doma, tam me je premetil. Kako govorim vaš jezik?

Osojnica: O, prav lepo, gospa Isteničeva.

Isteniška: Zdaj sem hroma, nogi sta mrtvi, a moj mož je tudi mrtev. Ubožec! (*Pomolči.*) Bil je hudo bolan, pa sem komaj vedela za to. Še umrl je tako nenadno — morfij...

Osojnica: Vi zdaj molite za njegovo dušo.

Isteniška: Že osem let. — Kupili smo ta grad in se nisem vrnila v domovino. (*Zaživi.*) A Sabina, ona je še zdrava, ona je mlada in pametna. Gre in Vas povabi, kakor da ve, kaj sem hotela. (*Pomolči.*) Vi ste jo videli, gospa Osojnikova, pa kaj se Vam zdi?

Osojnica: O nji se mnogo govori in je zelo lepa.

Isteniška: Pripoveduje mi včasih čudne bajke. No, z ljudmi ima malo opravka. V hišo je hodil le gospod Knez. (*Pomolči.*) Njega tudi poznate?

Osojnica: Poznam gospoda. In pa gospod Polajnar je tudi znanec.

Isteniška: Tudi. Pa o njem ni kaj govoriti. (*Se skloni naprej.*) Drugače je z gospodom Knezom in sem radi njega sklenila, da Vas poprosim. Medtem mi Sabina teže v vajeji. (*Pomolči.*) Prosim Vas — kako težko govorim vaš jezik! — pazite na svojo varovanko, gospodično Heleno Polajnarjevo.

Osojnica (*pogleda začudena*): Kako to, gospa Isteničeva? — Helena je res ljuba deklica, ima pa brata —

Isteniška: Ta je ne bo varoval. To morate Vi. Vi imate sina — ne poznam ga sicer — a ta gospod je zadnje čase nekaj malomaren —

Osojnica: Je v skrbeh. Hudi posli. Oh, jaz bi mu že pravo rekla, ko bi me poslušal.

Isteniška: Je malomaren proti svoji prijateljici Heleni; dvori moji Sabini.

Osojnica: Nič ne vem o tem. On se sploh ne zmeni za drugo, nego za fabriko. Kako ste mogli —

Isteniška: On je res daleč od Sabine. — Sabini je blizu le eden, vsi drugi so za gorami. Zdaj razumete in niste več hudi. Toliko je teh čudnih stvari leglo med nas, da sem le čakala, kdaj pridete. Ko Vas ni bilo, da sem pa Sabina potegnula za zvonec...

Osojnica (*gleda v tla*): Kaj je tedaj Vaša želja, gospa Isteničeva?

Isteniška: Gospod Knez je izreden mož in smo ga dovolj cenili. Sabina gre — se zaljubi vanj in je še zaljubljena. On je tako napeljal — o, mesto je govorilo na glas o čudnem razmerju. Sabina je prišla v jezike — ko bi se nas bili ljudje manj bali, bi nas bili kamenjali. Radi kokote. A Knez je vendar zahajal sem gor. Čakala sem, če poprosi zanjo. Pa ni. — Zakaj?

Osojnica: Jaz ne vem, gospa Isteničeva.

Isteniška: Vi ne veste. (*Se popravi na sedežu.*) Ne bo ga nič več, (*tiše*) ker se boji, da je v ti hiši bolezni. (*Gleda pozorno v Osojnico.*) O tem ste kaj slišali?

Osojnica (*vedno bolj začudena*): Vse to, gospa, mi je neznano. Bolezen!

Isteniška: I seveda, kako Vam more biti znano, kar je skrito! — Naša bolezen je tajna. Glejte: Jaz sem hroma; moj mož je bil bolan, a je umrl — po svoji volji. Tako je prešel se bolezni. Diplomati! — (*Odločno.*) A Sabina je zdrava! — Allons! Gospod Knez nas je zapustil in ostal dolžan. To je malheur! — Danes dopoldne — moja poročila so vestna — je ta gospod vrgel mrežo na ubogo gospodično Polajnarjevo. On pa ne sluti, kako je ona močno zastražena. Močno, pravim. Poglejte, gospa Osojnikova: Mi stražimo svojo srečo — stražimo svojo bolezen — stražimo tudi svoje nasprotnike — povejti ji to, gospodični Heleni in povejte svojemu sinu. Povejte mu, da je ta bogata hiša bolna.

Osojnica: Govorila bom ž njim. In Jošt, edinec moj je, pravim mu lev, ko je pa včasih tako hud.

Isteniška (*govori zdaj zelo živo*): Dve sva in vsaka imava svoje. Če ste Vi levinja, sem jaz volkulja — podnevi prežim, ponoči lajam in stražim. Takrat me je strah. (*Se oddiha.*) Ljuba gospa, zelo sem vesela, da ste prišli (*pozovni z zvoncem na mizi*) — zdaj Vas držim (*Marta pride od leve*) — chartreuse, Marta — (*Marta se pokloni in odide*), zdaj veste dosti, gospa Osojnikova. Vi ste poštena in pobožni. Tudi jaz rada molim. Pozneje Vam razkažem vse svoje svetinje in spominke — stavim, da jih Vi nimate takih —

Osojnica: Bog je eden za vse — povsod je lep.

Isteniška: Mi imamo prekrasno kapelico — oh, superbe! — tudi tja Vas popeljem in bova skupaj in na glas molili za srečo svojih otrok. Za menoj boste izgovarjali prošnjo h Gospodu; tako lepo sem jo sestavila. (*Marta prinese steklenico chartreuse in dve čašici. Takoj spet odide.*) Zdaj Vas prosim, da nalijete, dobra gospa.

Osojnica: Jaz takih stvari ne pijem, a Vam bom nalila. (*Nalije čašico.*) Vi ste me popolnoma zmedli. Take novice in vse to naenkrat. Tako ste nesrečni.

Isteniška (*je vzela čašico in izpila*): Škoda, da zametujete to lepo pijačo. Zdaj sem še bolj nesrečna.

Osojnica: Tisto, kar ste rekli o bolezni, mi ne gre iz glave. (*Pomolči.*) In gospodu Knezu ta bolezen ni nevarna?

Isteniška (*jo bistro pogleda*): Kdo pravi, da ne?

Osojnica: No Vi, a Vi — a gospodična Sabina, kaj pravi ona na to?

Isteniška (*nerozumno*): Sabina — ima svojo misel in jo še pred menoj skriva. Sabina je razumna, je samosvoja. Neki dan se bo pokazalo. — Jaz sem njena mati, vozim se za njo in gledam s temi starimi očmi, kje bi jo zasačila, da pomagam. Nekaj malega je storjeno: Se že čuti kakor majhen, majhen potres. Ali poznate potres? To je le tako — mali aviso. (*Jo gleda.*) Vi, ljuba gospa Osojnikova, boste še danes odkrili svojemu sinu in oni golobčki vse, kar zdaj razumete. Še danes — mladina je hitra. (*Skloni glavo.*) Še nekaj, še nekaj sem hotela. (*Molči. Medtem bije ura. Gospa Isteniška pogleda živo.*) Zdaj je konec. (*Zvoni.*) Prosim Vas, ljuba gospa, spremite me v mojo sobo. Tam Vam pokažem — (*Marta pride.*) V mojo sobo, Marta. (*Marta prime voziček in ga pelje proti sobi na levi.*) Ali naglo, naglo, da se gospodična ne vznemiri, moj Bog, kaj vendar čakamo?

Osojnica (*stojte*): Ko bi drugič, gospa Isteničeva...

Isteniška (*jo vabi nerozumno z roko*): Hitro, hitro, gospa Osojnikova! Z menoj morate, ne, stojte, z menoj ne morete — pa drugič, pa drugič. Kako ste smešni! (*Že med durmi. Ko se gospa Osojnica prikloni, ji naglo še zamahne z roko.*) Adieu, ljuba gospa! Ne pozabite — adieu! (*Vrata na levi se zapro. Gospa Osojnica krene počasi na desno. Tam se ozre še enkrat plašno proti levi, nakar odide skozi desna vrata. — Takoj nato stopi izza zaves v ozadju Sabina, oblečena v dolgo, pisano, sileno haljo.*)

3. prizor:

Sabina, potem Polajnar

Sabina (*postoji. Gleda zamišljeno predse; nato stopi k sliki in sname zagrinjalo. Zagleda se v sliko. Stopi par korakov nazaj in se vleže na divan, s pogledom neprestano na sliki. Izenada se zgane s krikom*): Kako strašne oči! (*Zakrije si lice z rokama, ko ustopi od desne Polajnar, oblečen v črno, v roki zabojčič s slikarskim orodjem.*)

Polajnar (*ob vratih — se prikloni*): Bomo nadaljevali? (*Sabina ga pogleda s široko odprtimi očmi.*) Kako ste bledi, gospodična!

Sabina: Strah me je. Poglejte — kaj vidite tam? (*Iztegne roko proti sliki.*) Kaj je tam?

Polajnar (*stopi naprej in odloži zabojčič k sliki*): Tam? (*Gleda sliko.*) Vidim prelepo telo, ki mu manjka duša. To nosim danes s seboj, da jo dahnem vanj. — A Vi ste tako krasni nočoj, gospodična!

Sabina: Rekli ste — bleda.

Polajnar (*jo molče gleda, nato počasi*): Liki podoba svete Sholastike v kripti montecasinski!

Sabina: Ne poznam je. — Pripovedujte mi o svetem življenju. (*Se je nagnila oznak na divan in zaprla oči.*) Govorite mi o sveti Sholastiki!

Polajnar (*je vzel paleto in čopič ter stopil k sliki*): Malo vem o nji. — Da je bila žlahtnega rodu, bogata, lepe postave — pravi legenda.

Sabina: Čemu ji je bil plemeniti rod?

Polajnar (*slika*): Da ga je zavrgla in šla v samoto.

Sabina: Čemu ji je bilo bogastvo?

Polajnar: Da se mu je odrekla.

Sabina: A kaj je storila z lepoto?

Polajnar (*pomolči*): Darovala jo je svetosti.

Sabina: Kdo ji je tako svetoval?

Polajnar: Zgled brata. Bil je Benedikt iz Nurzije; dijaško veseljačenje v Rimu ga ni moglo zadržati, da ne bi šel v svojo votlino v Subiaku in živel tam liki volk.

Sabina (*se nasloni na komolec in ga gleda*): Lepo mora biti, imeti brata in gledati vanj. Delati tako, kar dela brat. Mladi, lepi, bleedi brat.

Polajnar: Za to je treba žive vere.

Sabina: Vi ste verni?

Polajnar (*obstane v delu in jo gleda*): Verujem, da Bog vidi težave zadnjega človeka.

Sabina: Pozabil je na mlade žene, ki jim ni prisodil lepote.

Polajnar (*dela dalje*): Poznal sem mlado mater: Svojo nelepoto, ki jo je v tihem trpljenju in strahu prenašala, je vsa blažena skrivala svetu pod ščitom krasnega otroka! Da ste videli njene oči, kako so ji sijale za njegovo glavico!

Sabina: Pozabil je uboge, ki neznanske boleznij trpijo po nedolžnem.

Polajnar: To je — božanska skrivnost. Za tistega, ki misli. (*Jo gleda.*) Hotel bi biti Vaš brat, da bi imeli vero vame.

Sabina (*se naglo dvigne in ga pozorno motri*): In mislite, da sama ne bom storila, kar je treba? In pa, če — recimo — če je sila, mar ne morem sama seči po zdravilu?

Polajnar: Zdravila so včasih — premočna. (*Dela dalje.*) Zdi se mi, da poznam Vaše —

Sabina (*pokonci in k njemu*): Na dan z besedo, če upate!

Polajnar: Umirite se, gospodična! (*Jo prime za roko.*) Prosim Vas, sedite. (*Odloži paleto in čopič in jo vodi nazaj k dinanu. Prisede k nji.*) Jaz nimam več mnogo iskati na svetu. Meni je odmerjeno, kar je namenjeno. (*Ji kaže roko, nato sliko.*) Zadnja slika — tu je Polajnar omahnil. — Šel bi lahko, ali čakam, da dozori usoda nekih ljudi, ki so mi blizu. Životarim takorekoč le še iz radovednosti. Zato Vam rečem, gospodična: Ko boste res na razpotju, takrat se ozrite nazaj — na mestu bom — o polnoči — na sodni dan —

Sabina (*gleda v tla*): Tako je Vaše življenje vendar podobno mojemu: Živiva — radi življenja.

ljubiva — radi ljubezni — (*ga gleda*) ne pa, kakor drugi: za kruh, za bogastvo, za časti, iz zavisti — Ali mi hočete biti brat? — Poznala sem žalostnega mladeniča, ki mi je napisal pesem o kraljični Haris. Hrani jo moja mati, da molí iz nje. Ta pesem ni dokončana — a edina, ki jo je napisal. Potem je umrl. — Umrl je, ker ni mogel do konca — in jaz se tako rada spominjam njegove smrti. Takrat zaplešem ples kraljične Haris. (*Mu zre v oči.*) Vi ste zdaj moj gospod brat. Kdor se meni zapiše, pozabi na vse. (*Molči.*) Povejte mi, kako ste opravili pri Knezu.

Polajnar: Moja sestra — je sprejeta v službo.

Sabina: Ah! — To ni služba, to je (*tih*) poguba. (*Prepadla gleda vanj.*) Vi ste zdaj obogateli za eno izgubo in nimate več sestre. (*Trdo.*) Križ čez Heleno! — Jaz bežim k cilju. Vi za menoj, razpotja ni več. (*Ga je prišla za ramena in goori vanj strastno.*) Danes, zdajle pride k meni oseba, ki sem jo povabila, da ji nastavim nož na grlo. Če ne pride, se iz njene nesreče napijem krvi. Zabranite to, zabranite nesrečo! — Vendar ne bo treba. Ona pride in mi stori po volji.

Polajnar (*se je oprosti*): Kdor je v Vaši oblasti, je zvezan z vrvmi, ki režejo slajše od slaherne slasti. A jaz — jaz Vam pomagam. (*Vstane in stopi po sobi.*) Ne zapustim te hiše, — Ves sem omamljen od oči, ki sem jih ponoči ustvarjal. (*Gre k sliki.*) In dokler jih ne bo na platnu, tako dolgo — (*gleda v sliko*), o Bog, kaj je tu, živo, resnično? — Kdo je vodil roko, kdo nosil ogenj iz duše v to sliko? Tu je zdravje, tu je vera, gospodična Sabina — zdaj živimo (*se obrne proti nji z razprostrtima rokama*), zdaj upamo, pogledjte, o glejte!

Sabina (*stopi k sliki in zre resno vanjo*). Počasi se spusti na kolena in dvigne roki): O Bog vse-mogočni, daj, da se nikdar več ne povrnejo o ne oči! — Ohrani mi pogled, kakor ga učí to-le moje zrcalo, potem bom zdrava. Za to prosim, za to molim — amen. (*Je vstala in vzelá čopič.*) Zdjaj se podpisem pod svojo pogodbo z Bogom. (*Naredi s čopičem črto pod sliko.*) Nato se počasi obrne k Polajnarju.) Pojdite k moji materi. Recite, da ste naš. Zajokala bo od sreče.

Polajnar (*proti vratom na levi. Tam se obrne*): Obljubite mi, da me pokličete, če pride izkušnjavec nad Vas.

Sabina: Vi ste moj brat. — Ko bi storila kaj neznankega — (*Stopi k njemu.*)

Polajnar (*se prikloni. Nežno*): Vodil Vam bom roko. (*Ji poljubi roko.*)

Sabina (*zamišljena*): Ne motite me več. Jaz čakam (*se strese*), drhtim, pojdite, pojdite! (*Iztegne roko proti njemu. V tem zavooin.* Od desne pride Marta z vizitko.) Rekla sem, da pride. (*Pogleda v vizitko — lice se ji zmračí.*) Ta? — (*Polajnar stopi k nji.*) Prosim Vas, ostanite pri meni. — Marta, gospod naj vstopi. (*Polajnar je šel k sliki in jo zagrní. Marta odide. Sabina sede na divan; od desne ostopi Jošt Osojnik.*)

4. prizor:

Polajnar, Jošt Osojnik, Sabina

Jošt (*ima v roki šopek rož*): Kakor v templu! — In človek je v strahu, kako naj se pokloni božanstvu. (*Se globoko prikloni k Sabini.*) To nedolžno cvetje naj me reši zadrege (*stopi pred dian in da rože Sabini. Nato se obrne k Polajnarju, ki stoji ob sliki.*) Je prav tako, gospod komornik?

Polajnar (*z nasmehom k Sabini*): Zdi se, da ni nevaren. Je le nasprotnik in ni sovražnik — zato mu reverenca! (*Se mu globoko prikloni.*)

Sabina (*je vzela rože*): Ne nosi strupa s seboj. Nosi rože. Rože ljubim. Marsikaj ste nadomestili z njimi, gospod Osojnik. (*Vstane.*) Bodite pozdravljeni (*mu da roko*), sedite z nama in povejte, kaj imate na srcu. (*Gre na levo k mizi, kjer sede, potem ko je odkazala prostor onima dnama.*)

Jošt (*sede*): Hotel bi, da me predstavite milostljivi gospé.

Sabina: Rada — ali potrpeti morate, zdaj je ne smemo motiti. — Kako ste se odločili, gospod Osojnik?

Jošt: Jutri odidem.

Polajnar: In se nam res umakneš?

Jošt: Vam? — (*K Sabini.*) Ko jemljem slovo, prosim: Naj vrata te hiše, ki me je sprejela šele danes, ostanejo odprta. Tam namreč, kamor grem, ni lepote.

Sabina: A moč je tam.

Jošt: Je moč, preveč moči, gospodična. Ko bi hoteli enkrat pogledati, bi Vam razkazal, kako se taka moč vzgaja in kroti. Kroti, da, to je prava beseda.

Sabina (*k Polajnarju*): Verujete tudi Vi v tako oblast, gospod Polajnar? — Poglejte te rože: Kdo jim more vzeti vonj?

Polajnar: Ta jih mora uničiti.

Sabina: Uničiti. — (*K Joštu.*) Ste slišali? — Vi uničujete. Kaj pravi Vaša vest na to? In kaj dajete svetu za to, da mu jemljete moč in lepoto?

Jošt: Dajem mu strašnejšo moč in varnejšo lepoto. To je človekova pravica, da posreduje med sovražnostmi narave.

Sabina (*ga gleda zamišljena*): Kdor je posrednik, ta se je izneveril naravi. Hotela bi videti, ali bi ste upali posredovati tudi v mojem svetu.

Jošt (*pozoren*): Zato sem prišel.

Sabina (*ga pogleda*): Zato ste prišli? (*K Polajnarju.*) Zdaj pogledjte k moji materi, gospod Polajnar. Napovejte ji obisk, pripovedujte ji iz svetih zgodb in južinjajte ž njo. Prosim!

Polajnar (*se dvigne*): Ko pridete do — mrtve točke, takrat me pokličite. Na svidenje! (*Se prikloni in odide na levo.*)

5. prizor:

Jošt Osojnik, Sabina

Jošt (*se nasloni s komolci ob kolena — zroč v tla*): Težko je z Vami, gospodična; Vi človeka vedno prehitite. — Res — v meni je dozorel načrt. Čudovit načrt. Polajnar je rekel prav: Nisem prišel kot sovražnik.

Sabina: Res ne? — To je lepo, kajti danes sem slabo oborožena. Sem razstresena, mrzlica me zalezuje; (*gleda na uro*) besedo sem pripravila za ta hip, namenjeno osebi, ki je ni.

Jošt (*pogleda ostro*): Knez pride ob šestih. Pride z važnimi vestmi.

Sabina (*zmaje z glavo*): Ne mislim njega. — Nadaljujte, prosim. (*Se nasloni nazaj. V sobi se mrači in le iz kamina seva rdeč sijaj, ki pada na Sabino lice.*)

Jošt: Pred Vami leže figure, namenjene, da v pravi razvrstitvi pokažejo čarobno sliko. Zaprla so se vrata, mrak se seli v sobo; ni ga, ki bi Vas še motil — da zdajle ne posežete z roko in uredite tiste figure po svoje.

Sabina: Govorite jasneje!

Jošt: Malo vprašanje: Kaj pomeni Polajnar v Vašem življenju?

Sabina: Imenovali ste ga komornika. Ostanimo pri tem.

Jošt (*pomisli*): On torej vidi vse, a ničesar ne ve. Peča se z Vami magari noco in dan. a Vi mu ne posvetite trenutka. Je tako?

Sabina: Recimo, da je tako.

Jošt (*ostane*): Hvala! (*Sede na stol ob nji.*) Bili ste blizu, da zagospodujete gospodu teh krajev — ko Vas ta nenadno zavrže! Zakaj? Ni moja stvar, da na to odgovarjam. Knez, ki je sedeval na tem mestu dolge, mučne dni — takrat sem se zvijal, da, priznam, zvijal v divjih tesnobah! — On je mirno shranil Vaš dober glas, stlačil Vašo bodočnost v svoj žep in odšel. — Opoldne je sprejel Heleno Osojnikovo —

Sabina (*v mrzlici*): Govorite hitreje, drznejše...

Jošt: Zdaj je njegova — zdaj je ona na Vašem mestu. Predstavite si v duhu, kaj to pomeni. Ostali ste zapuščeni v gradu, s svojo omadeževano krastoto, s svojim zakletim bogastvom. Ni ga človeka v ti deželi, ki bi upal ta trenutek, da Vam poda roko... Jaz sem pa čakal na ta polom — z jezo v ustih in v srcu. Sem res človek, ki mu sije neverjetna sreča. (*Prestane in se oddiha.*)

Sabina: Kaj je torej moja dolžnost?

Jošt (*jo naglo pogleda*): Da se obrnete k meni, vsa in popolnoma. To je Vaša edina rešitev, to je moja edina potreba. Zato sem prežal na trenutek, ko bodo vsa vrata zaprta in izhoda nikjer. Jaz namreč v ti igri moram dobiti, ne smem tvegati niti praška. — Tu je moja roka, gospodična Sabina — popeljem Vas v svet, med ljudi, v družbo, v sijaj, v slavo in časti...

Sabina (*se prvič obrne k njemu*): In če jo od-
klonim?

Jošt (*z nasmehom*): Ne morete. Ženska ste.

Sabina: Jaz še upam. (*Ga gleda hladno*.) Tako mlada in močna sem, da še upam.

Jošt: To ni upanje, vredno Sabine Isteniške.

Sabina (*se naglo vzravna*): Prehitro ste prišli — potrpite vendar, da pade odločitev. (*Luč iz kama-
nina vedno bolj obsvetljuje sobo*.) Čakam jo, glejte, vsa drhtim, le napol Vas vidim, zdite se mi fantom, ki mi zastira pogled, umaknite se...

Jošt: O tem ni govora. Zdaj se umakniti? — Kako malo me poznate! — Ko pride Knez po slovo, mi namignite in odslovim ga na pragu!

Sabina: Da, da, po slovo. Pripravljeno je vse. Vse sobe čakajo.

Jošt: Prihranite si komedijo, gospodična. (*Jo
gleda pozornostno*.) Ali pa imate vendar še kake pose-
bne...

Sabina (*se zopet nagne nazaj in gleda v strop*):
Prav posebne namene!

Jošt: Dosti je tega, gospodična! (*Jo naglo pri-
me za roko*.) Povejte mi, kaj še preostaja...

Sabina: Želim, da stopi ta hip v sobo — Helena!

Jošt (*jo spusti in se zgane*): Helena!

Sabina: Da ji zastavim preprosto človeško
vprašanje.

Jošt (*molči, nato se zasmaje*): Na tako rahlo
vlakence obešate svoje težko upanje! Kako ste
ubog! (*Jo gleda*.) Kako ste zmedeni! Vrnite se k
zavesti (*se skloni k nji*), glejte: Beseda gre na-
prej. Z Vašim denarjem je Knez postal to, kar je,
prvi v deželi. Kljub temu Vas je pustil. — Na
drugi strani: Po svojih močeh sem se povzpел na
visoko mesto, a hočem više, više — nad Kneza!
Potrebujem denarja, potrebujem Vas. Ne hlinim
nikakšne sentimentalnosti. Midva — oba — po-
trebujeta drug drugega, da mu stopiva na glavo.
Vi zavrženi, poteptani, osmešeni — bogati. Jaz v
časteh, a ubog. Sprejmite zaveznika —

Sabina: Kako ste res dolgo čakali s pravo be-
sedo in resnico!

Jošt: Razum in volja sta hotela. Zdaj, ko je
padla med nama zadnja zavesa, ko mi morate pri-
trditi, da poznam sebe in Vas, zdaj upam spre-
govoriti zadnje. Sabina Isteniška! Tako lepa, tako
bogata, tako občudovana — samuje zakleta v svo-
jem mračnem gradu — sliši, kako na okna trka
življenje, na okna udarja vihar. (*Vstane*.) Že so
se razletela stekla, v mraku, ob kaminu — spre-
jema Sabina Isteniška novega, močnega moža. (*Po
sobi z naglimi koraki*.) Sabina, Sabina! V ti sa-
motni uri (*se ji približa*) zveni le še zadnja stru-
na, čista in polna. (*Se skloni nad njo*.) Ko je drugi
objemal to čudovito telo, je Osojnik bičal svoje
divje srce in pil svojo lastno kri. Takrat, takrat
sem gledal, koprnel sem gori, do — tvojih soban.
(*Pade na kolena*.) Molil sem k smrti —

Sabina (*se odmakne in upre vanj pogled*): Čud-
no! — Vi sami, tako strašno oboroženi, niste imeli
moči — (*Užge luč na kaminu*.)

Jošt (*se zgane ob luči*): Ne vem, ne vem. Mo-
goče sem mislil tudi na to — to je že blaznost —
a jaz vendar nisem blazen. Jaz hočem živeti,
vredno živeti. Zdaj terjam plačilo, saj Vas odre-
šim, saj Vam dam življenje — Sabina (*ji objame
kolena*), saj te imam, saj te odpeljem, še danes,
še nočoj, takoj zdaj —

Sabina (*se mu iztrga in skoči pokonci*): Kako
prostaško, kako silovito! (*Razburjena*.) Ostanite
na tleh! (*Ga gleda, vsa se trese*.) Končno na tleh!
— Stisni se, skremži še bolj, še bolj! — Kako mi
je ljub tak pogled, kako odrešilen! Poslušaj, moj
lepi modras! Napni svoj spomin! — Kaj si storil
s Heleno?

Jošt (*jo gleda, kakor iz uma*): S Heleno?

Sabina: Prepuštil si jo Knezu, potem ko — na-
daljuj sedaj!

Jošt: Da! — Potem ko, potem ko — sem bil
prepričan, da bo drago plačana. Da. Toliko je
gotovo, da Knezu nisem ostal dolžan — (*Vstane*.)

Sabina (*se strese*): Hu, streša me. — Ti hočeš
zdaj plačilo, si rekel? Plačilo? — V mali stekle-
ničici v omari, ono belo, ono belo, se spominjaš —
Kaj je tam, ponovi!

Jošt: Tam je smrt!

Sabina (*se skloni naprej*): Tam je plačilo. —
Smrt! — Kako si zabaven, kako si lep, kadar
treptas! Kako si vreden usmiljenja! In ti me
ljubiš. — Smrt! — Če me ljubiš, no dobro — pa
mi podari tisto miniaturo, ki si vanjo zaklenil
smrt. — Pokloni mi tisto belo stvarco, tisto malo
smrti —

Jošt (*stopi korak nazaj. Govori sunkoma*): Ono?

Sabina (*stopi proti njemu*): O, ti mi daš, jaz
vem, ti daš; ti si zvezan, si ves moj; ti mi daš —
v potrebi, tudi malo lekcijo, kako se s tisto stvarjo
ravna — da ne bo nevarnosti, kaj? (*Ga gleda ostro
z nasmehom*.) In ti mi storiš po moji nori volji —

Jošt: Jaz ne razumem več, jaz —

Sabina: Zakaj si tako bled, zakaj si tako otročji,
Jošt Osojnik in močni posrednik? — Sabina ni
poceni in vendar zahteva tako malo.

Jošt (*naglo*): In — kaj bo potem?

Sabina: Potem bom mislila nate, potem — me
mogoče dosežeš. K svojim dragocenostim položim
tisti tih prašek; vsako jutro, vsako noč ga bom
božala s svojimi očmi; naj mi bo dober, naj me
brani pred zlemi ljudmi. Tudi pred teboj. Medse
in medte ga postavim, kako bo to zabavno — ne,
ne, ne boj se! Pred seboj ga moram imeti, da ne
mislim nanj. Tako mi ni nevaren. — Storie mi
to uslugo, Jošt Osojnik!

Jošt (*že mirnejši*): Ne morem.

Sabina: Pomislite: Če ni nevarnosti — ne za
Vas — ne zame —

Jošt: Ni nevarnosti? — Kako ni —

Sabina (*pomolči, nato se obrne h kaminu*): Zakaj me ne ljubite?

Jošt (*skoči k nji*): Sabina!

Sabina (*govori strastno*): Moje telo je vroče, moja usta gore!

Jošt (*jo zgrabi odzadaj za ramena*): Sabina!

Sabina (*omahne*): Obljubi, obljubi!

Jošt (*razpaljen*): Vse, kar hočeš! (*Jo objame in poljublja na ramena*.) Pogubiš me —

Sabina (*se mu bliskovito izviže in skoči h kaminu*): To je strup! Proč, ven, ven — (*Nenadno se razgrne zavesa v ozadju. V sobo stopi Pjer s pismom na tasi. Je zelo star, s sivo brado, malo sključen.*)

6. prizor:

Jošt Osojnik, Pjer, Sabina

Pjer (*se pokloni pred Sabino s pismom*): Pošta, mademoiselle!

Sabina: Fatalno naključje! (*Mirno.*) Napravi luč, moj dragi Pjer! (*Pjer užje veliko luč.*) Eno samo malo pisemce (*pogleda Jošta, ki stoji sredi sobe razburjen*), pa tolika moč, gospod Osojnik. (*Pjeru.*) Kaj dela, madame, Pjer?

Pjer: Tam je gospod Knez — in gospod z brado —

Sabina (*pogleda*): Gospod Knez? — Nevarno soselstvo (*pogleda Jošta*), in gospod z brado, gospod brat. (*Ko odpre pismo, se zgane; stopi da koraka naprej; roki ji omahmeta in pismo pade na tla. Slabotno vzdikne.*) Ah!

Jošt (*priskoči*): Gospodična, če morem —

Pjer (*ga pogleda grozeče*): Ne sme se! (*Se obrne k Sabini.*) Pokličem Marto —

Sabina (*odmahne z roko*): Ne, ne, Pjer. — Pojdi zdaj, pripravi vse, kakor ti bo velela madame. Ne boj se, pojdi! (*Pjer odide skozi vrata na levi.*) Pustite me zdaj, gospod Osojnik!

Jošt: Brez garancij? (*Jo gleda napeto.*)

Sabina: Ah ne! — Saj med nama še ni — Ali zdaj me pustite, če prosim. (*Pri teh besedah vstopi od leve Polajnar, ki je že prej, ko je odšel Pjer, stal tiho in opazujoč na pragu.*)

7. prizor:

Polajnar, Jošt Osojnik, Sabina

Polajnar: Ne vem, če nisem prezgoden; vem pa, da nisem prekasen. Gospa Isteniška ima težak boj in potrebuje zaveznikov. Ona se mi zdi danes pri slabih močeh —

Sabina: Proti Knezu? — (*Strese glavo.*) Od Vaše sestre je prišlo pismo. (*Govori tiho.*) Kdo, gospod Polajnar, je Vaši sestri narekoval take besede?

Polajnar (*zapazi pismo na tleh*): Ne vem, gospodična.

Sabina: Ona ne pride. Povabila sem jo (*se onemogla nasloni na mizo*), ji namenila knežji

dar, če pride. Biserno ovratnico, s safirji oškropljeno, ki mi jo je otroku poklonil starikavi bojar s Kavkaza. Ko sem plesala... Ona ne pride. Kako me je strašno užalila! (*Gleda grozeče v Polajnarja.*)

Polajnar (*ozdrži pogled*): Jaz sem kriv!

Sabina (*s slabim glasom, zlohotno*): Vi ste krivi? — Vi? — (*Se premaguje.*) Razložite —

Polajnar (*pogleda naglo Osojnika, ki napeto opazuje*): Helena me je sinoči še enkrat vprašala — kam naj gre: H Knezu ali k Vam? Svetoval sem: H Knezu! (*Ko Sabina molči, nadaljuje.*) Edino tako je bilo prav. — Knez je zdaj — tam, ves spremenjen. Vprašuje po Vas. Ne boste ga spoznali — star je.

Sabina (*dvigne glavo*): Rekli ste, da je tako prav. — No jaz — gospod Osojnik, pridite bliže! Pridite bliže! (*Osojnik, ki je stal ves čas v sredi sobe, stopi naprej.*) Gospod Osojnik me je namreč malo prej zasubil. — Kaj pravite na to?

Polajnar (*miren*): Brezupen snubač.

Sabina: Vi to veste za gotovo?

Jošt (*se vmeša*): Dovolite, da mu jaz —

Polajnar (*se obrne k njemu*): Jošt Osojnik ljubi sebe — vse drugo je laž.

Jošt: Ponovi to besedo!

Sabina (*med nju*): Narazen! — Mir zdaj! — Moja mati ima važne razgovore, ona razgrajanja ne prenese —

Jošt (*odstopi*): Oprostite — pozabil sem, da tu res ni mesto —

Polajnar: Vi ste sploh pomotoma zašli v grad. Tu res ni mesto za —

Sabina (*ga prehiti*): To ni res. Gospod Osojnik je premišljeno storil ta nenavadni korak. Gospod Osojnik se vrne (*mu da roko*), a zdaj nas bo oprostil —

Jošt (*se prikloni*): Kakor velevate, gospodična. (*Ji poljubi roko.*)

Sabina: Très bien! — Želeli ste pred mojo mater, a danes ni mogoče. (*Mu pokima, nakar Jošt odide na desno. Sabina počaka nekaj hipov. Ko se vrata zapro, se obrne k Polajnarju.*) Če ljubite svojo sestro, jo podprite z drugačno modrostjo, gospod brat. Topot ste se mi izneverili. — (*Odide na levo. Polajnar stoji sredi sobe. Ko se začuje za zaveso lahen ropot, stopi tja. Poslušša.*)

Polajnar (*poslušša, nato zakliče*): Pjer!

8. prizor:

Polajnar, Pjer

Pjer (*vstopi skozi zaveso*): Tukaj Pjer!

Polajnar: Poslušaj, Pjer: Ti imaš rad gospodično? (*Pjer se skloni in molči.*) Ti imaš zelo rad gospodično. Ti si vedno pri nji; je tako?

Pjer (*pokima z glavo*): Vedno pri nji.

Polajnar: Gospodična je zelo nesrečna — ona ima hudobne ljudi krog sebe —

Pjer (*pogleda strogo*): Hudobne ljudi — zares videl sem

Polajnar: Kdaj?

Pjer: Videl sem malo prej, kako je gospod — gospodično — razžalil —

Polajnar: Ti ji moraš pomagati.

Pjer: Hočem, gospod — in še Boga — . .

Polajnar: Noč in dan stražiti — gledati, kdo pride, kdo govori, kaj govori. Posebno oni gospod. Kar vidiš, vse meni povedati, takoj, razumeš?

Pjer: Razumem, gospod.

Polajnar: Dobro. Zdaj pojdi. — Počakaj, kakšno opravilo imaš sedaj?

Pjer (*pokaže na zaveso*): Tam notri — pripravljam ves dan — tam, gospod, je lepše kot v rajju.

Polajnar: Dobro. Je klavir že tam?

Pjer: Je, gospod. Pokažem Vam — samo Vam — prosim (*odide skozi zaveso, Polajnar za njim*). Sliši se Polajnarjev glas: *Saj to je bajka, bajka iz Orienta! — Nekaj hipov vse tiho, nakar se oglasi klavir. — Od leve vstopita Sabina in Knez. Knez je v sportni obleki.*

9. prizor:

Knez, Sabina

Sabina (*zasliši klavir in obstane. Se smehlja. Nato se zresni in pogleda v Kneza, ki je obstal zamisljen pri mizi, obrnjen v ospredje*): Lice moje uboge matere ne laže. (*Stopi k njemu*). Vidva sta se pravkar razšla, ne da bi se bila pardonirala. A to je v resnici boli. Moja mati je toliko trpela. Ne smem pustiti, da jo še kdo muči. Opravičuje Vas le to, da ne veste, kako je ž njo, kako je z nami sploh. Preden se Vam je razkrilo, ste obrnili hrbet. — Ali pa veste — (*strahoma*) in ste se zbalji? — Prosim Vas, sedite na svoje staro mesto, gospod Knez. (*Pokaže na stol ob kaminu*). Zvesto smo ga Vam čuvali, vse dni, odkar je postalo v gradu samotno. Mnoge dolge večere sem, sva posedali pri kaminu in čakali, kdaj pregovoriti nekdó s tega sedeža. Mati je upirala vame svoj trudni pogled — no, jaz — v te oči tolažbe nisem mogla priliti. (*Knez je sedel*). Glasu ni bilo. (*Sede na stol kraj njega*). Če morete priklicati tiste čase, spregovorite. (*Klavir je medtem že utihnil*).

Knez: Tisti časi — so bili lažnivi.

Sabina (*vzdhrhti*): Lažnivi. — Tedaj sreče — sploh ni.

Knez: Če je sreča? (*Jo gleda*). Mislim, da je. Cutim celo, da se bliža.

Sabina (*tiho*): Vi ljubite Heleno Polajnarjevo?

Knez: Ljubim jo.

Sabina (*po dolgem premolku*): Ko ste mene vznemirili s podobno besedo, sem se smejala. Se spominjate.

Knez: Spominjam se. Takrat — takrat sem Vam storil krivico. Vendar — bilo bi tako ali tako vse zastoj.

Sabina: Res? — Takrat Vas nisem ljubila. Jaz nisem nikogar ljubila. Jaz, jaz — sem Vas sprejela — edinega iz kraja — kot svojega zaupnika, ne, — zapeljivca, skušnjavca. Dobro: Prišli ste v grad, recimo, z nekim načrtom, ne radi mene. Prišli ste, da nagovorite mojo mater za stvari, ki jih jaz ne razumem. Takoj sem Vas imela, tega mi ne morete utajiti. Kako je že vse to bilo po vrsti? (*Misli*). Vi ste bili takrat močni; a vsa nesreča je v tem, da ste svojo moč prezrli. Vi niste čakali do konca, ko bi moralo postati jasno, kaj s Sabino bo. — (*Oživi*). Vi ste se borili z menoj, oh, videla sem, kako Vam je ravel in padal pogum. Dražilo me je in srce se je smejala. Razburili smo ves svet s svojim takratnim življenjem, pod gradelo je gomazelo in prežalo, pri vratih vsa že bila, da se pokaževa, ko (*po molči*) ste izginili in me pustili samo.

Knez: Videl sem pogin.

Sabina: Čigav pogin? — Zakaj pogin? — (*Ko Knez ne odgovori, nadaljuje*). Ne govorite tako. Zakaj niste napeli zadnjih moči, da pred očmi množice pokleknete na moj poraz? Da, da, da. Vi ste nekaj slutili — o zmaju v meni, Vi edini ste — pustimo zdaj, pustimo. Če bi bili vztrajali, bi me bili (*ga gleda*) — rešili — nele zase, temveč sploh! Strah je pa slab zdravnik. — Stvar je končala na vso moč mizerno. — Drhal se zdaj pase nad mojo razgaljeno lepoto. Ah! Kaj drugega bi bilo, ko bi me bili vso raztepeno dvignili na roke in nesli v grad, in bi zvonovi zvonili, — v kapelo, in bi tam zahvalili Boga — za nama pa vsa množica pobesnelih, s kamenjem, z rožami. Grad bi bil odklet! — (*Molči*). Glejte, to je naša zgodovina. In jaz sem še vedno lepa, sem mlada: to je vsa žalost, da telo živi naprej, ko že duše ni več.

Knez: Uboga Sabina.

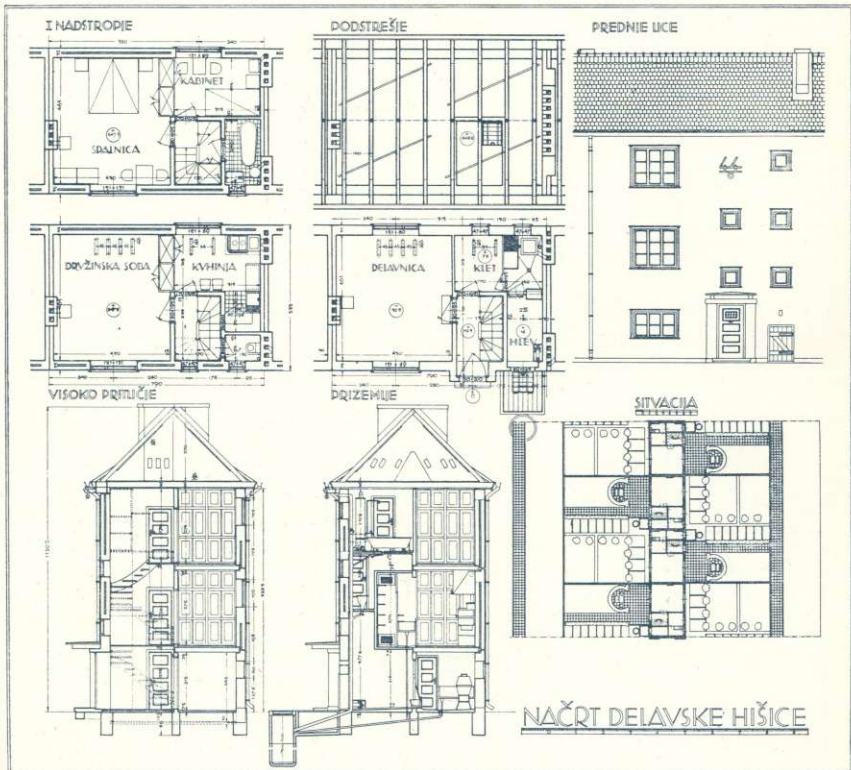
Sabina (*se je umirila*): Zakaj ste to storili?

Knez: Bil sem — preslab. Priznam in prosim, da mi odpustite.

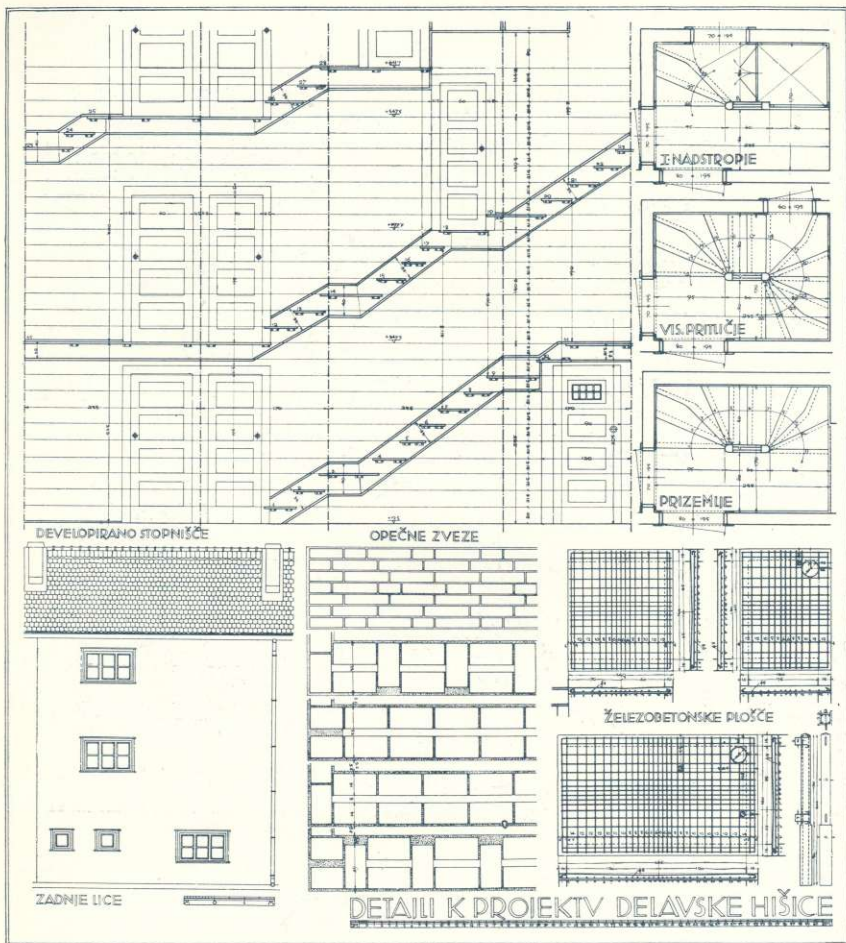
Sabina (*ledeno*): Kaj želite zdaj od nas? — Mati Vam ne more ničesar več dati, pri kraju je s svojimi močmi. Zakaj ji niste vsaj danes prizanesli? Nekaj groznega je viselo med vama, ko sem vstopila. Kaj torej želite od nas?

Knez (*počasi*): Vaša mati trpi, vendar ne pustiti. Ona je strašna. — Ko sem večraj dobil telegram, sem slutil njeno roko. Tam, kamor so me klicali, so me sprejeli bleđi, prepadli obrazi. Vaša mati — Vi tega menda ne veste — glavni steber družbe, se je umaknila. Vrgla je svoj delež za beraško ceno naprodaj, drugi v strahu za njo, tako je šlo dva dni. Pod nami se danes trese zemlja, zijajo prepadi — jutri je konec. — Po nalogu družbe sem danes poskusil govoriti z gospo — zastoj. Kje je rešitev? (*Nasloni glavo v dlani*).

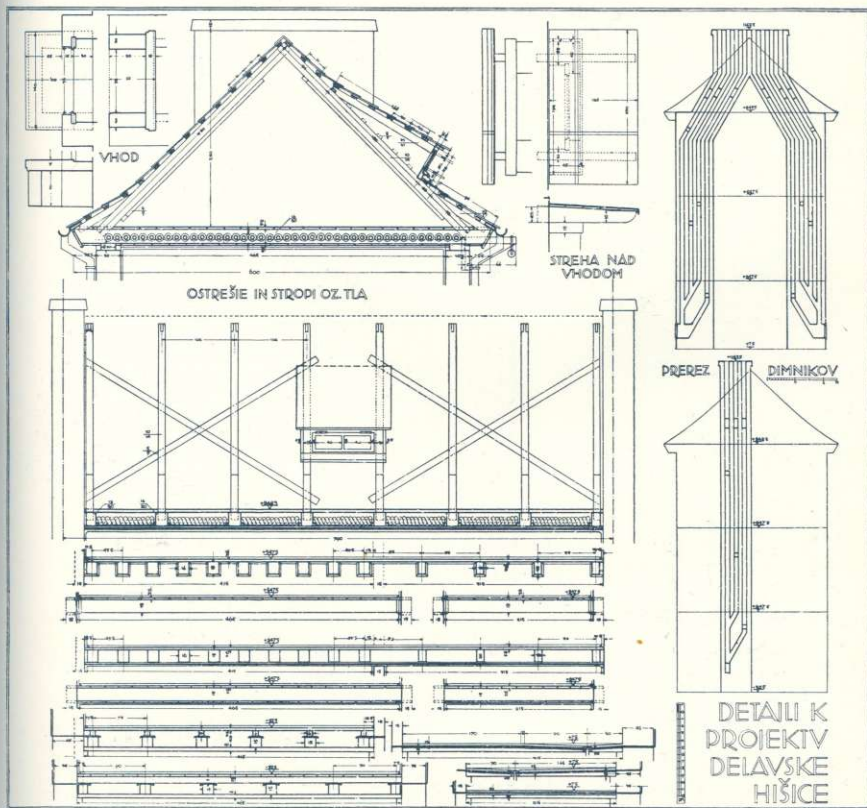
Sabina: Moja mati, moja mati! — Kako je ona ponosna, kako je ona zvesta! Ko ji je odmrlo telo, se je njena duša preselila vame in zdaj sva en človek. Ona me brani, ona me maščuje, o mati, mati . . .

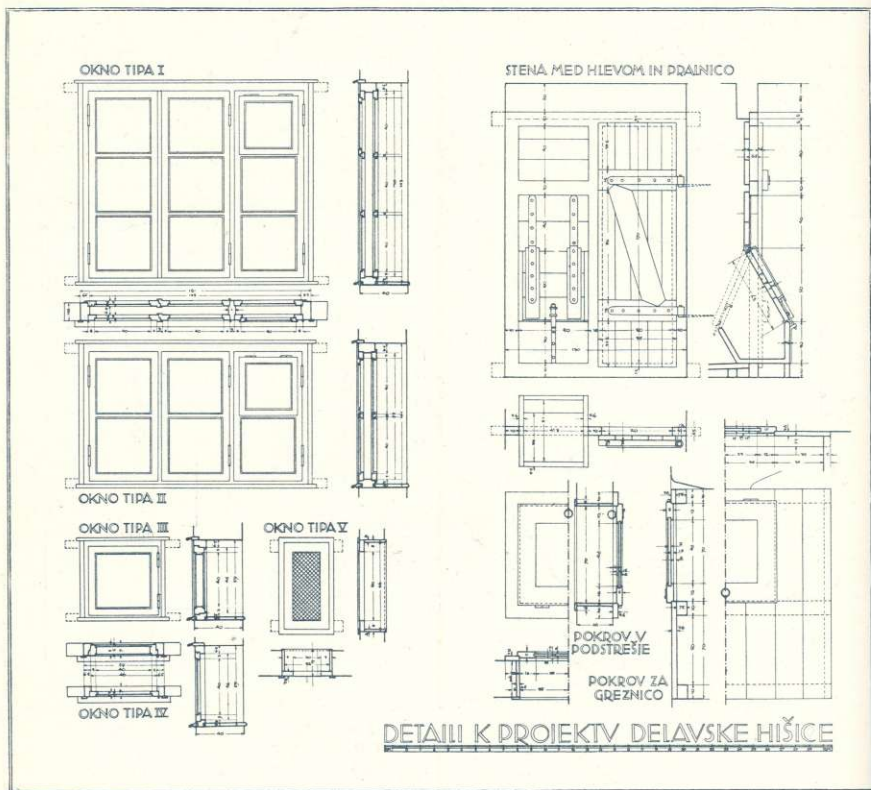
Iv. Vurnik: Načrt delavske hiše 2/I

Iv. Vurnik: Načrt delavske hiše 2/II

Iv. Vurnik: Načrt delavske hiše 2/III

Iv. Vurnik: Načrt delavske hišice 2/IV

Knez (*doigne glavo*): Resnica. — Potem, ko sem opravił pri nji, sem opravił pri Vas. (*Vstane.*) Zdaj —

Sabina (*mu sledi z očmi*): Zdaj?

Knez: Vrnite mi mojo svobodo.

Sabina: Nemogoče.

Knez: Helena zahteva.

Sabina (*plane*): Helena zahteva! — Zakaj ne pride, da mi v lice vrže to zahtevo? (*Predeñj.*) Vse svoje mlade sile sem pripravila, da jih preizkusim na ženi, ki ji je usoda naklonjena. Ona je s peklom dogovorjena — le tako je mogla ukloniti mojega Samsona. Vendar, o slava Bogu, ona čuti moje vezi, ona vprije v ječo — — —

Knez (*se prikloni*): Zbogom tedaj.

Sabina (*ga prime za roko*): Še ne zbogom. — Ni še vse izgubljeno. — Če Vam onale tam (*ga vodi k sliki, ki jo odrgne*) vrne svobodo, če spre govori ta, potem, potem — ste svobodni.

Knez (*gleda v sliko*): Ah, Sabina, Sabina!

Sabina: Ne. — To je kraljična Haris. Ni ga madeža na njenem telesu. V solncu se koplje obraz in oči prodirajo stene. To je kraljična Haris in če Vas ona odveče —

Knez (*gleda vedno v sliko*): To je lepota, ki požiga —

Sabina (*naglo zagrne sliko*): Hočem, da odideš pijan iz moje hiše in da ona tiha deklica pod gradom zastoče, ko bo njen ljubi omahnil. (*Ga gleda zareče.*) Ko odvržem to haljo, bo slika oživel. — Kraljična Haris ima prsi posute s solzami boginj — krog rok se ji ovijajo kače z rubini v očeh — smaragdne in safirne želve ji tako mavrico krog ledij — a na vratu lepé kaplje strnjene krvi golobice. Kdor gleda v noč njenih oči, se zalubi v smrt, a kogar poljubijo, ga ožive. — Zdaj zbiraj moči, pozabi na svet — zdaj, zadnjič, bo Haris plesala, ne slišiš glasov... (*v ozadju klavir pianissimo.*)

Knez (*naglo*): Prosim, rotim Vas, pustite me —

Sabina: Ne smem, ne morem. Ali ne vidite, da se zgrinja oblak nad zemljo (*nenadno uglasne luč*, da je odsev iz kamina medlo sije v sobo), da duhovi šeleste okrog naju, tako vdani, tako dobri, psst... (*zgine za zaveso. Knez osupel gleda za njo. Klavir igra že glasneje, ko se zavesa razgrne široko na obe strani.* — Pokaže se poltemen prostor, fantastična pokrajina z eksotičnim rastlinjem in cvetjem v ozadju. Od leve proti ozadju in od tam na desno stoji v polkrogu kandelabri. Iz njih plapolajo plameni bakelj. Ta so posuta s cvetjem. — Neslišno se pojavi v levem ospredju tega pozorišča voziček z gospo Isteniško.)

10. prizor:

Knez, gospa Isteniška, pozneje Sabina, Polajnar, Pjer

Isteniška (*čita med igranjem klavirja, ki se ne vidi, počasi, komaj slišno, a razločno, s pavzami*): Dobro je v deželi kraljične Haris: Kra-

ljična Haris, solnce dežele — (*Iz srede ozadja stopi Sabina, oblečena v fantastično plesno obleko; lasje so ji razpuščeni, krog vratu ji vise korale, na prstih briljanti. Nad komolci in nad zapestji ima zlate obročke, kače z dragulji posute; ledja so ji tesno onita v pisano tančico, ki jo drže zaponke iz zlata in draguljev.* — *Obstane z nasmehom med dvema kandelabroma.*) — se smehlja med cvetovi, ki krog nje gore. Ona vsem srečo deli: (*Sabina začne s plesom, v katerem upodablja ose, kar sledi.*) Če ubogi pride, ga s smehom pozlati; kjer bolezen plazi, njen smeh straži pred vrati. — Sovraštvo, zavist in laž, zle želje — pred smehom kraljične Haris beže. — In vse je dobro v deželi kraljične Haris. — Kraljična Haris je sreča dežele in vsi vrtovi krog nje goré. — Petnašt cvetočih pomladi deželi trosi kraljične Haris srce. — Večer je. — Kraljična sanja, in sliši glas: K nam stopi, o lepa, odmíče se čas! — Mladenič ognjeni tako govori, zapoved in prošnja mu gre iz oči. — Kraljična vzdihne, podaja roko, temé na kraljestvo padajo. — Kraljična vstaja, objema temó, med gromi, viharji — vrtovi mro. — V neznanih slasteh vsa Haris gori, neznanemu dneve daruje, noči. — Udarja zvon in stoče bron. — V deželi bolezen in smrt in uboštvo in glad — Haris ljubi; pred pragom kraljične pa straži gad — Haris ljubi; in padajo sužnji, gospoda mro — Haris ljubi; nocjo to noč kralju oči zapro... Haris... prsi posute s solzami boginj... rubini v očeh... kaplje — strjene krvi — golobice, — kdor gleda v noč — se zalubi v smrt... o, Haris, Ha - ris — Sa - bi - (*knjiga pade gospe Isteniški iz rok. Utihne.* — Sabina je v strasnem plesu priplesala do ospredja, s pogledom v Kneza. Z lahnim vzklikom pade pred njim na obraz.)

Pjer (*prihiti od leve — h gospe*): Assez — madame! (*Gospa Isteniška je sklonila glavo in obseдела nepremično. Klavir je doigral v divjem tempu ples iz Peer-Gynta in utihnil mahoma.*)

Knez (*se zave iz zamaknenosti*): — Nedokončano! — (*Stopi k Sabini, pa ga prehiti Polajnar, ki plane iz ozadja od desne.*)

Polajnar (*tiho, s skrbjo*): Disakord! — To ni bilo v programu. Čudno — (*pogleda k Sabini, ki se ne gane, pogleda h gospe, ki ji je glava zlezla na prsi.*) Kaj je to, Pjer? — Luči, naglo luči! (*Prepaden skoči in napravi luč.*)

Knez (*se je sklonil k Sabini in ji doignil glavo*): Bleda, kakor ugasla sveča... (*tiho kliče*): Gospodična —, Sabina —

Polajnar (*je skočil h gospe in ji pogledal v obraz.* — *Jo prime za roko. Pogleda vprašujoče Pjera*): Mrzla.

Pjer (*s široko odprtimi, preplašenimi očmi gleda vanj*): Madame — mrtva. — Joj! — (*Molk. Polajnar spusti roko mrtve gospe in strmi v Kneza.*)

Sabina (*ima glavo v Knezovem naročju, vzdihne in pogleda*): Zvoni. — Vrnimo se.

Zastor.

PROSVETNI DEL

Weissenhof, Stuttgart, hiša arhit. Le Corbusierja, zunaj

K vprašanju enodružinske delavske hišice

Ivan Vurnik

Že tekomi zadnjih dvajsetih let pred svetovno vojno so nastala v interesiranih krogih zapadne Evrope društva, ki so se začela zelo intenzivno pečati z vprašanji ljudske nastanitve. Še bolj pa so se razgibala ta prizadevanja po svetovni vojni, ko je tako zelo narasla stanovanjska kriza dajala za to vedno novih pobud. Poleg težnje za zdravstveno neoporečnimi stanovanji in za pocenitvijo v gradnji, se je pojavila v tej kulturi še cela vrsta novih problemov, pri katerih rešitvi sodelujejo na eni strani nacionalna ekonomija, na drugi pa estetski vidiki in vidiki čisto novega življenjskega naziranja. Ob reševanju vseh teh problemov se je razvil povsem nov način gradnje in povsem nov način prebivanja in hišnega gospodinjstva. Pojem zdravstveno neoporečnega stanovanja in težnja za pocenitvijo gradnje sta tudi našemu človeku tako blizu, da ne potrebujeta tu še posebne razlage. Pač pa more marsikoga zanimati, če spregovorimo na kratko o drugem delu navedenih problemov. Ako upoštevamo ekonomsko stran novih stavb, moramo računati s časom in z denarjem. Zato se povsod, kjer se gradi za ljudsko nastanitve, stremi za hitrimi načini gradnje. Najhitrejši načini so tisti, po katerih se cela hišica izdelata do zadnjega kosa v tovarni kakor kak stroj, ko je pa vse gotovo, se naloži na železniški voz in prepelje na stavbi-

šče, kjer se v par dneh sestavi. Ta način je v Ameriki že dolgo časa v rabi. Hitrost dovršitve zidanih hiš se pa pospešuje še z umetnim sušenjem, za kar rabijo posebne peči, ali posebne stroje. Brez dvoma velikega pomena je tudi štednja z materialom, ki pa more biti uspešna le tedaj, če se ž njo ne naprtijo hiši stalne napake, kakor so n. pr. nemožnost izdatnega kurjenja, ali pa velika prevodnost zvoka (ropota) ter širitev smradu iz kuhinje in stranišč. Zelo velika pažnja se polaga danes tudi na ekonomijo v gospodinjstvu; toda ta je mogoča le, če so gospodinjce zato vzgojene. Tako zvana »frankfurtska kuhinja« je slični opremi kemijskega laboratorija in omogoča kuhanje z najmanjšim trudom, pri največji čistoti in v najkrajšem času, zahteva pa od kuharice, oziroma gospodinjce že precejšnjo stopnjo inteligence. Pri taki ekonomiji v gospodinjstvu je mogoče, da ostane gospodinja pretežen del dneva na razpolago za druge stvari, n. pr. za samoizobrazbo, čitanje, glasbo, vzgojo otrok, izprehode in sport. Poleg tega se je razvil tudi že čisto nov način higienskega prebivanja. Stanovanjski prostori so vsi takorekoč v prostem zraku, kakor nam kažejo slike str. 82, 85 in 87. Zveza in življenje z naravo sta postala neomejena. Kdor si more plačati kurjavo, more živeti n. pr. v steklenjači, ali v na vse strani odprti verandi prav tako kakor pod prostim nebom, le da je zavarovan pred vsemi vremenskimi nepriilikami. Estetsko opazovanje novih načinov gradnje in življenjskih možnosti v teh stavbah nas vodi do umetnosti, ki je postala izraz novega načina življenja in tudi — kakor že rečeno — novega življenjskega naziranja. A to estetsko opazovanje nas vodi v čisto nov slog, ki naj postane izraz sodobnih tehničnih načinov gradnje, novega načina bivanja in novega gospodinjstva.

Navedena misli prevečajo danes več ali manj skoro vse sodobno udejstvovanje zapadnoevropskih narodov pri gojitvi stanovanjske kulture. Kako velika je skrb za to kulturo, to nam kaže nešteto vrtnih mest zlasti po Angleškem in Nizozemskem in posebno tudi velik čisto svojevrsten poskus v Stuttgartu iz prošlega poletja (1927). Občina je dala zgraditi na Weissenhofu — mali vzpetini zunaj mesta — celo malo mesto hiš najrazličnejših tipov. Najekstremnejše delo med njimi je hiša po načrtih švicarskega Francoza Le Corbusierja, ki živi sedaj v Parizu (gl. sliki str. 82 in 87). Ta mož tendenciozno zavrača vse, kar ima še kako zgolj formalno zvezo s tradicijo. Razen par omar ni v njegovi hiši nič iz lesa. Cela namesto mize ima n. pr. armirano betonsko ploščo. — Glavna skupna poteza vseh tam zgrajenih hiš je, da izgledajo na zunaj vse kakor kocke brez strehe, v svoji notranjosti pa imajo značaj zračno neomejenega prostora. Ako bi kdo

primerjal vile, ki so jih gradili še pred 20 ali 50 leti, s temi na Weissenhofu, bi kmalu opazil, da je bila pri starih vilah težnja po gromadenju malih enot, verand, stolpičev, pomolov itd. kogz glavne mase, pri danes modernih vilah pa je težnja hišo čimbolj odpreti napram okolici. Ne le vrt, marveč celo obzorje bodi v organski zvezi s hišo notranjostjo.

Po tem splošnem pregledu nekaterih glavnih sodobnih teženj v stanovanjski kulturi, preidimo k istemu reševanju problema enodružinske hiše, ki more biti danes aktualno pri nas predvsem za malega človeka, za delavca.

Rešitev tega vprašanja leži po moji sodbi v tem, kako omogočiti z danes razpoložljivimi tehničnimi sredstvi v stavbnem oziru popolnoma opremljeno stanovanjsko hišo za tak denar, da more odplačilo in obrestovanje zazidane kapitala zmociti vsak priden delavec. Vsi tisti estetski in ekonomski problemi, o katerih smo govorili v uvodu, so izvedljivi, čim je premagana glavna ovira, to je denarno vprašanje.

Pot, po kateri sem skušal rešiti jaz ta problem in ki jo želim tu podati, je šla od enocelične hiše dalje. Kaj nam more nuditi hiša, ki bi imela samo en prostor, v katerem bi prebivali, kuhali in opravljali vsa druga dela? V največji sili bi pač morala zadostovati za vse! Več bi nam že nudila hiša, ki bi imela dve celici, eno vrh druge — eno vrh druge zato, ker je to cenejša rešitev — v prizemlju bi bila stanovanjska soba z ognjiščem, v prvem nadstropju pa spalnica. Stopnišče bi bilo ravno in bi stalo ob eni strani stanovanjske sobe. Še več možnosti nudi hišica, ki ima v prizemlju in v prvem nadstropju po dve stanovanjski celici. A ta rešitev ima nedostatke, da je težko ekonomsko dobro namestiti vse stranske prostore, kakor kopalnico, stranišča in podobno, ker zadošča tem prostorom manjša globina. Temu odpomoremo na ta način, da omejimo prostorni obseg stopnic s tem, da napravimo vretenčasto stopnišče, ki ga po potrebi še malo razširimo, kakor nam to kaže slika str. 68. Ta rešitev mogoče komu ne bo ugajala radi tega, ker ima vse štiri stanovanjske prostore med seboj popolnoma ločene. Temu odpomore rešitev v prilogi 2/I, kjer je stopnišče obdano na vseh treh straneh od stanovanjskih prostorov, ki jih je mogoče tudi združiti v en sam prostor: kuhinjo in družinsko sobo v visokem pritličju, kabinet in spalnico v prvem nadstropju, ali pa ločiti tak prostor enega nadstropja z mobilijami v dva dela, ali pa s tenko steno, ki bi bila v tehničnem oziru lahko samo občena med stopniščni in zunanji zid. Vsi stranski prostori, kakor stranišče, kopalnica, pa bi bili dostopni s stopnišča — seveda v različnih višinah.

Še bolj zžeta je pa ista tlorisna oblika hiše na sliki str. 73. Na tem tlorisu vidite v prizemlju vhod, stranišče, skoro 10 m² veliko kuhinjo, 3½ m² veliko pomivalnico in pralnico, shrambo in klet. V visokem pritličju spalnico s petimi ležiščnimi možnostmi, v prvem nadstropju spalnico z dvema po-

steljama in kabinet z eno posteljo. V podstrežje bi vodila udobna lestva. Hišo s tu označenimi prostori bi bilo mogoče postaviti za 50.000 do 52.000 Din, priporočljivo pa bi bilo graditi najmanj dve skupaj. Po moji sodbi ima ta rešitev samo še tisti splošni nedostatek vseh enodružinskih vil, ki leži v tem, da so stanovanjski prostori v več etažah. To je pa povsem neizogibno, če se hoče vzdržati cena 50.000 Din.

Ker morejo služiti izsledki, ki sem jih dosegel pri tem delu, tudi širši javnosti in voditi do splošne pocenitve pri gradnji enodružinskih hišic, zato mislim, da ne bo odveč, če se s tem nekoliko podrobneje seznanimo.

Za svoj končni projekt enodružinske delavske hiše sem smatral sistem, ki ga kažejo slike na pril. 2, I—IV. Zato sem ga izdelal in premislil do zadnjih podrobnosti vseh detajlov. Dva za pregled dela manj važna lista tu nista objavljena. Toda ko sem delal končni proračun, sem prišel na vsoto 65.000 Din, kar je z ozirom na odplačila na splošno, še previsoka vsota. Zato sem pridržal isti zamisel tehnične izvršitve, kot sem ga dosegel pri tem projektu, v svrhu pocenitve pa sem preuredil tloris tako, kakor ga kaže slika str. 73. Po teh načrtih (glej pril. 2/I.) bi tvorili dve hišici eno enoto. Vsaka hišica bi imela od druge strani svoj dostop preko 200 m² velikega vrta, ki bi bil razdeljen z dohodno potjo v vrt za zelenjavo in sadje in v zeleno travno rušo, kjer bi se lahko igrali otroci. Pred hišo bi bila zelena utica z mizo in klopi ter tlakovano dvorišče za čiščenje. Vse to je razvidno iz situacije. V prizemlju bi imela hiša (po načrtu pril. 2/I.) delavnico, kjer bi lastnik v času, ki mu preostane od službe, lahko vršil svoja zasebna opravila. Poleg delavnice bi bila klet, pomivalnica in hlev za enega prašiča — ali pa tudi za perutnino in domače zajce. Zlasti po nemških delavskih kolonijah ima vsaka hišica prizidek, ki služi tem namenom, zato mislim, da tudi pri nas ne bi bila taka ureditve tako nemogoča, kakor se nekaterim dozdeva in kar je bilo tudi vzrok, da sem pri novi varianti to opustil. Seveda je opustitev služila tudi pocenitvi hiše. S hlevom bi bila združena greznica, ki bi ležala v neposredni zvezi z zelenjavnim vrtom, kar bi moglo dobro služiti tudi pri poletnem zalivanju sočivja. — V visokem pritličju bi bila družinska soba ločena od kuhinje z dvema vzdanimama omarama. V kuhinji bi bil nad štedilnikom sedaj že zelo običajni klobuk za odvajanje kuhinjskih par v posebno ventilacijsko cev. V zadnjem delu kuhinje bi bila pomivalnica in poleg nje shramba za živila, ki bi imela dve mrežni okni na stopnišče za ventilacijo. Po par stopnicah v stopnišču navzgor bi bilo stranišče. — V prvem nadstropju bi bila spalnica staršev in kabinet z eno posteljo. Par stopnic v stopnišču višje bi bila kopalnica in umivalnica. Poleg vstopa v kopalnico bi se pa nahajala vrh stopnišča omara, ker bi za dostop v podstrežje zadoščala že lestva. — Zunanost hiše bi bila do skrajnosti preprosta, pobarvana v svetlem

rjavordečkastem tonu; okna bi bila rjavordeča, leseni opaž pod strešnim kapom bi bil pobarvan modro, streha pa bi bila iz opeke. Vsaka hiša bi imela v osi največjih oken pod kapom škripec za dvigavanje težkih mobilij. Pod kuhinjskim oknom pa dve leseni konzoli za nameščanje sušilnega ploha ali mreže.

Sedaj pa še par besed o zidavi te hišice. Temelji bi segali 80 cm pod zunanji nivel hiše, da jih ne preseže zmrzlina. Višina pravih temeljev bi znašala samo 50 cm, obremenitev tal pri zunanjih zidovih bi znašala 192 kg na cm², če bi bila širina 45 cm, pri stopniščarjemu zidu pa 252, če bi bila širina temelja le 25 cm. Največje napetosti v zidu so v višini nad temelji, in sicer pri zunanjem zidu na notranjem robu 52 kg na cm², pri stopniščnem zidu na težje obremenjenem robu 246 kg na cm². To navajam zato, da se ne bi reklo, da so kje zidovi v statičnem oziru preslabi. — Ker 50 cm višine za temelje zadošča, je mogoče, ako se hoče štediti, ostalih 50 cm v zemljo segojajočega zidu izrabiti na korist višine prizemnih prostorov. Izolacija proti talni vlagi bi se izvršila na ta način, da se med temeljne zidove zabetonira 8 cm debela plast betona, na to pa namesti prevlaka fine cementne malte z »Watproofom«. Kjer bi prišla lesena tla, bi se ta namestila na podstavke iz betonskih kock, zgoraj obloženih s strešno lepenko (glej načrt v pril. 2/III.). Prizemni zid, ki je 50 cm ali več debel, bi bil betoniran, tanjši zidovi pa bi bili iz opeke. Zunanji zid visokega pritličja in prvega nadstropja bi bil zgrajen tako, kakor kaže naris opečnih zvez v pril. 2/II. Ometani zid bi bil 40 cm debel, v sredi pa bi bil deloma na 5 cm širine votel. 5 cm globoke luknje, ki nastanejo v zunanjih plokvah radi prekratke opeke, bi bile pred ometavanjem zalite s cementno malto, 5 cm presledek v zidu bi služil predvsem boljši toplotni izolaciji. Vrh vsake etaže, to je vrh prizemlja, visokega pritličja in prvega nadstropja bi dobil preko vseh zidov armiran betonski venec, ki bi pa moral biti pri zunanjih zidovih na notranji strani obložen z opeko, ki je bila pred žganjem namešana z žaganjem, da se zmanjša prevodnost toplote, oziroma mraza, ki je sicer lastna samemu betonu. Zidova proti sosedu imata pri eni hišici po 15 cm širine, če sta pa dve hišici skupaj, se mora doseči za varnost potrebna 50 cm širina. Stopniški zid je 15 cm debel in bi dobil prav tako kakor vse ostalo zidovje vrh vsake etaže armirano betonsko preklado. — V svrhu pocenitve železobetonskih plošč in gladkega brušenega tlaka v stranišču, pomivalnici in kopalnici, bi se take plošče izvrševale v tovarni, na licu mesta pa polagale na svoje mesto v celih kosih.

Zanimiv del stavbe je vedno stopnišče. Da je bilo mogoče doseči zaželjeno njegovo pocenitev, je bilo treba razmisliti, kako izvršiti konstrukcijo stopnišča, da se zmanjša delo na minimum. Stopnišče bi obstojalo iz stranic, ki bi bile pritrjene ob zidu z vijaki na lesene vzdigne kocke, ob vretenu pa na iz desk in tramičev sestavljeno steno, ki bi šla od tal do vrha zadnje rame. Posamezne deske

nastopnih ploskev bi bile s pomočjo kotnih želez pritrjene ob stranice. Tudi podesti bi obstojali iz desk, sestavljenih v obliki ladijskih tal. Izvršitev strehe in tal, oziroma stropov je razvidna iz načrta, podanega v pril. 2/III. Izolacijo stropa proti podstrešju sem sprva projektiral na ta način, da bi med stropno konstrukcijo, to je med poveznike, ki tvorijo že bistveni konstruktivni del strehe, dal vložiti s slamatnimi kitami ovitve, v ilovico namočene palice. Bolj smotreno se mi pa sedaj zdi, če se namesti na pod vrh poveznikov s slamo namešana ilovica v obliki »ještrleha« (Estrich) in lepo zagladi. Pri hišah, v katerih bi stanovali samo člani ene in iste družine, bi zadostovalo, če se napravijo stropi brez spodnjega opaža in brez nasipa. Na obžagane in pooblane stropnike pridejo 36 mm debela ladijska tla. V sobi pa se lahko pogrne kak protiski tepih. Okna bi bila najsmotreneje izvršljiva po načrtu v pril. 2/IV. V prostorih, kjer je potrebno, da stoji pod oknom kak del hišne oprave, bi bila okna višje postavljena in zato tudi po površini nižja. Okna bi se odpirala deloma na ven, deloma notri. Vsak prostor bi imel okno z malim ventilacijskim krilom. Ista slika nam kaže tudi leseno steno hleva.

Na tu opisan način, samo še enostavneje v posameznih delih, bi bil izvršen tudi najcenejši tip, ki ga podaja slika str. 75 in ki je bil z ozirom na razvrstitev celic že spredaj opisan.

Če smo dosegli enkrat tak cenen tip enodružinske hišice, ostane odprto še vprašanje, kako ga rabiti. Mogoče bi bilo, da bi se v poedinih slučajih gradile take male hišice, ki imajo samo po 356 m² zazidane ploskve. V tem slučaju bi morale imeti seveda okrog in okrog 40 cm debel zid. Bolje pa bi bilo, če se gradita najmanj po dve taki hišici skupaj. A tudi to še ne bi popolnoma ustrezalo. To pa zato, ker za zunanje lice mesta nikoli ni dobro, če so tako majhni organizmi r a z t r e s e n i po vsem mestu. Najbolje bi bilo take majhne hišice graditi v obliki samostojne kolonije, ki more zavzeti celoten blok tudi sredi mesta. To pa zato, ker bi bilo to pri skupni gradnji cenejše in se more delo razdeliti popolnoma na tovarniški način; pocenitev bi pa bila tudi radi skupnih dimnikov, tanjših sosednih zidov, enostavnejšega sistema kanalizacije, vodovoda, napeljav elektrike ter pri nakupu sveta in ureditvi cest, ki bi bile lahko mnogo ožje. Dalje v oskrbi vrtov, v možnosti, da se zgradi sredi kolonije skupen park s športnim prostorom, z igrišči za otroke in odrasle, s skupnim trgov za tržne dni ter skupnim kulturnim domom, ki postane pri koloniji s ca. 700 osebami že nujna potreba.

Kar se pa tiče odplačil, morejo biti ta tako majhna, da je mogoče gospodinji sami odplačati celo hišo, če da sobo in kabinet prvega nadstropja (slika str. 75) v najem in sama oskrbuje red teh dveh celic.

Slika str. 65 nam končno kaže zunanje lice nekoliko večje enodružinske hiše koncem precej globokega vrta v zvezi z rastlinjakom. Dekor bi bil izvršen v reliefu in barvan.

Uvod v glasbo

Dr. Stanko Vurnik

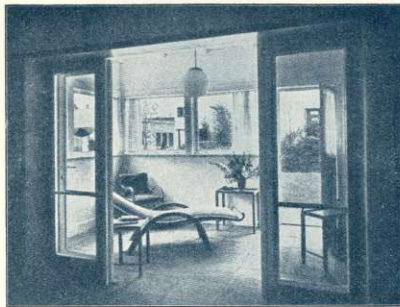
Mnogoglasje

Neke dobe se niso zadovoljevale z monofonijo, enoglasjem, ampak so rabile stilno značilne forme mnogoglasja.

To mnogoglasje ima v glavnem dve bistveni vrstni panogi, namreč kakor smo že gori ugotovili, vodoravno in navpično, linearno in akordično mnogoglasje glasbenega telesa. Termina »polifonija« za linearno mnogoglasje in »homofonija« za akordično sta zelo slabo izbrana, zakaj po besednem zmislu bi si tu vsak človek predstavljal v prvem primeru akordiko, v drugem melodijo. Toda če sta se termina že udomačila in prijela, naj ju rabimo še mi, samo ne v tem napačnem besednem pomenu.

Homofonija pomeni takšno glasbo, ki obstoji, če malo drastično rečemo, iz samih v časovni vrsti med seboj zvezanih akordov, iz samih vertikalnih vrednot, zvezanih na ta način, da so vsi glasovi med seboj v takem ali takem »harmoničnem« razmerju; kjerkoli bi glasbeno telo prerezali, bi dobili v prerezu vedno harmonični akord, ki je gotov člen harmoničnega dogajanja v glasbenem telesu. Skoro nikoli homofonija ni brez vodilne melodije, ki jo ostali glasovi »tolmačijo«, spremljajo kot zaporednost simultanih sozvočij.

Polifonija pa se imenuje tako združanje dveh ali več melodičnih linij v celotno telo, pri katerem hoče vsaka linija, često ritmično, vsekakor pa po melodičnem gibanju biti samostojen individual, pri čemer ni ravno treba, da bi bil vsakokratno prerez telesa harmonski fiksiran akord po svoji konsonanci. Nobena linija ni vodilna in nobena »spremstvo«. Homofonija ima značaj vertikalne, polifonija čisto linearno-horizentalne glasbe in ju v resnici tudi tako »poslušamo«: ali sledimo zvokom akordov ali pa linearnemu zapletanju. Če primerjamo linijo v glasbi liniji neprostornega plastičnega obrisa ali konture v slikarstvu, moramo mnogoglasje primerjati nečemu, kar je v slikarstvu prostorno: vsak glas mnogoglasja je obdan z drugimi v prostorni gruči in zadel je J. B. Bach s primerom, da je polifonija, v kateri vsak čas drug glas »izpregovori« (z glavnim tematom), podobna »družbi več oseb v pogovoru, ki druga za drugo posegajo v pogovore«. Polifonijo bi primerjal v upodabljaljoči umetnosti plastičnemu stilu z grmadenjem plasti drugo na drugo, homofonija pa je nekaj čisto drugega. Akordični dojem bi dosledno primerjal z barvnim učinkom in tudi muziki sami so ga često tako primerjali in zelo v rabi so v glasbi besede kakor »barvitost«, »kolorit« itd., ki se vse nanašajo ali na kromatične ali pa akordično-harmonične učinke. Homofono glasbo bi v taki ali drugačni obliki, kakor se že

Weissenhof, Stuttgart, hiša arhit. H. Poelziga, znotraj

pojavnijo in kakor jih bom nekaj pozneje našel, primerjal sliki, ki deluje z linijo in barvo ali pa, redkeje samo z barvo. Imamo pa tudi mešanice obeh, tako da bi bili često v zadregi reči tej ali oni skladbi homofona ali polifona.

Oglejmo si najprej polifone glasbene možnosti. Večglasje je odkril šele novi vek, prva njena forma je bila polifonija, harmonična glasba je namreč v čistem bistvu prodrla šele v novejšem času zadnjih par stoletij.

Najenostavnejša oblika polifonije je zagonetna forma heterofonije, o kateri govorje že antični glasheni teoretiki. Plato pravi, da je to »petje nad instrumentalno spremljavo,« in danes si moramo vsled zmanjkanja antičnih partitur to obliko le predstavljati. Večinoma si jo predstavljajo kot delno »različnoglasje« na ta način, da smatrajo, da je pevsko monofono linijo nekdo na instrument »spremljal« v enoglasju, pa si zraven dovolil tu pa tam manj pomembno variacijo ali fiorituro, prehodni melizem (često v četrtonih) itd.

Od te, morda samo navidezne polifonije se loči prava, ki se je izoblikovala koncem srednjega veka. Tedaj so jeli združevati dve ali več melodičnih linij v polifono telo, v katerem je bila ena (postavim dana koralna) linija za podlago, druge pa za ovijanje in prepletanje, razhajanje in shajanje, v čemer tiči posebni estetski učinek polifonije. Nastala je tedaj o polifoni kompoziciji cela »znanost« z obširnimi normativnim aparatom, ki regulira vodenje teh linij drugo napram drugi. Imenovali so te norme splošno »kontrapunkt« (punctus contra punctum), ki je prvotno služil pojmu o načinu homofonega dvo-glasja, pozneje pa je postal firma pravi polifoniji, ki ji zato često pravijo tudi »kontrapunktična glasba«. Sprva je kontrapunkt predpisoval, da si morata liniji v gibanju nasprotovati, to je, kjer se gornja dvigne, se mora

spodnja pogrezniti, kar je veljalo za noto proti noti (enaki kontrapunkt), pozneje za neenaki (figurirani) kontrapunkt, pri katerem sta bili eni noti gornjega glasu često zoperstavljeni dve, tri itd. v spodnjem. Potem so iznašli dvojni kontrapunkt, pri katerem se dasta gornja in spodnja linija brez škode zamenjati, trojni, z možno višinsko zamenjavo treh, četverni, štirih glasov itd. Posebno je igral veliko vlogo posnemajoči kontrapunkt, znan še pod imenom polifona imitacija, pri kateri se glasovi redno v zaporednosti posnemajo ali zaporedno nosijo isti tema itd. Končno se je polifonija morala utesniti tudi v sponc napredujočega harmonično-akordičnega spoznanja in je dobila vodilno, glavno melodijo, se akordično opredelila in polagoma prenehala biti — polifonija. Kakor je bil za mlade glasbenike do nedavna glavni ponk harmonija, tako so vse do XIX. stoletja studirali samo kontrapunkt in njega harmonično zmes generalbasa.

Naj uvedem še v glavno terminologijo polifonske kompozicije. Ločil bi predvsem netematični in tematični polifonski način obdelave glasbenega telesa. Če so koncem srednjega veka nad melodijo, imenovano tenor ali cantus firmus, in navadno povzeto iz korala, postavili melodijo narodne pesmi s čisto drugačno melodiko in ritmiko (motetus) in nad to še drugo narodno pesem (triplum) ali še četrto (quadruplum), pri čemer ni bilo treba harmoničnih ujemanj ali enake ritmike, in so bile melodije tudi po tekstu, povsem heterogena zmes, imenujem tak tvor enostavno polifonsko glasbeno telo, pri katerem ne gre za urejeno tematiko, često niti še ne za pravi »kontrapunkt«:

Chan-çon-ne-te v'a't'en-tost
A la chemi-ne-e El froit mois de janvier

Veritatem . . .

itd.

Tematična polifonija pa je urejeno kontrapunktično združenje melodij s fiksnimi, ponavljajočimi se temati tako, da nastane posnemanje v več ali manj strogem zmislu, pri čemer temata »potujejo« zapored v razne glasove:

Polifona imitacija (G. P. Palestrina, madrigal »Mentre a le dolci«).

Posnemanje v absolutno strogem zmislu je kompozicionalna forma k a n o n a, pri kateri se tema v dveh ali celo več glasovih neprestano ponavlja od začetka do konca skladbe (Dufay: Et in terra):

Kompozicije posnemajoče polifonije, so dalje vse več ali manj stroge forme fuge, ricercar, caccia. Fuga nastane, če dani tema vsi glasovi zapored posamejno, mu ev. zoperstavijo protitema (kontrasubjekt) in če se oba na razne načine preoblikujeta in imitirata. Ogromno vlogo igrajo pri teh kontrapunktičnih umetnijah gori pri melodiji omenjene oblike obrnitve, sekvence, ponavljanja, skrajšanja, zdaljšanja in razstavljanja. Ricercar in caccia sta podobna tvora z enim ali več temati. V bistvu se te vrste skladbe linearno poslušajo in zasledujejo, pri čemer si moraš zapomniti tema in slediti njega opletanju in preoblikovanju. Te vrste stroge polifone forme so nekaka čista, objektivna, nepredmetna muzika, pri kateri uživaš le formalno dogajanje, ko slediš zapletanju polifonega tkiva in življenju posameznih žilic v njem. Možne so pa v tem stilu tudi kolosalne

arhitektonske tvorbe, kakor je pokazal J. S. Bach in njegov krog. Možne so tudi dvojine in trojne fuge, v tem zmislu, da fugi s tematom A sledi druga s tematom B in še tretja s C, katera temata se pa na koncu često v gromovito dramatičnem višku spleto ali često razvozlajo v enega samega, ki bombastično zmagava v končnem triumfu.

Niso pa v tem stilu možne samo takšne formalne umetniške, kakor bi sodil človek, imenujoč vse te vrste skladbe neko »gibajočo se ornamentiko«, nego kakor homo videli, so zmožne tudi silnega čustvenega ali refleksivnega izraza in patosa.

K prehodnemu stilu med homofonijo in polifonijo štejejo vse vrste mešanice tako zvanega polifonirajočega stila ter t. z. v. monodija, ki pomeni v nasprotju s pravo polifonijo, kjer so vsi glasovi v pravcatem pomenu besede koordinirani v celoti, neke vrste polifono tvorbo, ki že posega v subordinativni način. To je tako, da postane vrhna melodija glavni izrazni moment, edini spremljajoči glas pa se zelo malo udeležuje na motiviki gornjega glasu, ali je tako zvani basso ostinato (kratka melodija, ki se kot spremljava venomer ponavlja) ali pa je (kot pravi »general-bas«) melodična linija, ki ima samosvoje gibanje, pa je vendar v kontrapunktičnem razmerju z glavno melodijo in ji je obenem harmonična opora:

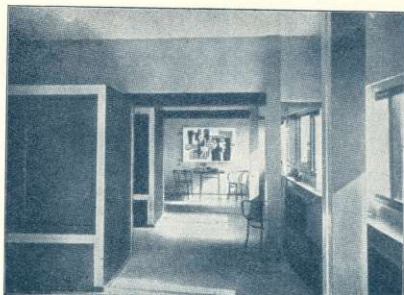

Monodija s koloraturo
(A. Scarlatti, Dixit).

Možni so tudi polifoni tvorbi, ki so absolutno harmonsko vezani in čisto homofonega značaja, kakor kaže tale primer »barvite« polifonije XVI. stoletja:

Kroma in harmonija v polifoniji (G. Gabrieli,
iz moleta »Timor et tremor«).

Weissenhof, Stuttgart, hiša arhit. Le Corbusierja,
znotraj

Tudi linija sama na sebi more imeti harmonične ambicije, pri čemer se tudi v okrilju polifonije več ali manj lahko približa »predrti akordiki«, kakor kaže spodnji primer iz Bacha. V ušesu se človeku pri hitrem igranju naslednjega temata strnejo gornji a-ji z vrsto g-f-e-d-cis- itd. v sozvoček, ki preide z vstopom druge linije v akordiko:

Harmonična polifonija
(J. S. Bach, iz Toccate v D-molu).

V moderni začetka XX. stoletja so se pojavili v bistvu neki sorodni stilni elementi, ki pa so od starega srednjeveškega in renesančnega kontrapunkta tako daleč kakor XX. stoletje oddaljeni. V bistvu gre še vedno za polifonijo, pa najsi jo trdovratno imenujejo že polimelodiko ali pa poliodijo. Polimelodika pravijo skladbi, v kateri se posamezni vodilni motivi (Strauss R.) nagrmadijo v linearen kompleks, poliodija pa je podoben primer navidezne polifonije (Schönberg).

S tem smo obravnavali neke najglavnejše zunanje forme polifonije in kompozicijo polifonega telesa. Prav lahko je polifona kakor monofona kompozicija tudi simetrična, če vzamemo razmerja posameznih tematičnih zavozeljavev kot gradbeni del, največkrat pa se ravna po zmislu teksta, zakaj velik del

polifonih skladb je vokalni. V ostalem pa polifonija ni navezana na določeno arhitektoniko, kakor bi se zdelo, marveč ima renesansa svoje, barok svoje arhitekture tudi v instrumentalni polifoniji; te bomo, tektonski vezane, simetrične, ali komplicirano nesimetrične, a tematski več ali manj »strogo« zgrajene, obravnavali zapored v zgodovinskem delu.

Homofonija nam je današnjikom dosti bolj razumljiva, ker smo vzrasli v njej. Homofono-akordični muziki, smo že rekli, je podlaga spoznanje »harmonije«, t. j. čutnoempirična dognanja glede skladnosti in neskladnosti nekih sozvočij (simultanih, pa preneseno tudi sukcesivnih) intervalov. Ta harmonija je koncem srednjega veka učila povsem druge konsonantnosti in disonantnosti kakor jih je učila harmonija v poznejšem razvoju. Na primer v romaniki in gotiki je veljala še naša terca za disonanco. V novjšem času impresionizma in ekspresionizma so glasbeniki harmonične predpise sploh razveljavili in postavili poseben pojem akorda, ki noče nič več ločiti »ubranega« in »neubranega«.

Objekti harmonije, v zmislu, kakor jo jemljemo ali smo jo nedavno še pravoverno jemali, so akordi s svojimi simultanimi intervali ter zaporedna vezava teh akordov. Starejša moderna harmonija je imela za konsonantne simultane intervale sozvok (isti ton v dveh instrumentih), oktavno, čisto kvarto in kvinto, veliko in malo terco, veliko in malo seksto. Ti sozvoki so nekaj v sebi zaključenega (zadovoljivega), ostali vlečejo naš čut k temu, da bi jih »razvozljali« s pomočjo enega ali drugega tona v drugače, čisto konsonantne oblike, kakor so tudi disonanco imeli le za nekaj prehodni stadij, ki ne sme priti na podudarnjo dobo v taktu. V modernem impresionizmu pa so se načeloma uveljavljale tudi pristo nastopajoče disonance, ki so bile nekaka »deformacija« v svrhu doseganja »izraza« (razdvojenost, obup, peklo itd.). Tu govore psihologi tonov zopet o nekih »napetostih« in »razvozljajih«, ki jih estetski izrablja harmonična modulacija. Modulacija je harmonično razvijanje akordičnih enot skozi razne tonovske načine na ta način, da se iščejo razni prehodni akordi, ki imajo v sebi napetostni učinek, ki sili k razvozljanju v gotovo smer (modulatorično ali harmonično gibanje). Govorili smo že zgoraj o tonaliteti. Norme, čutno pridobljene o konsonanci in o disonanci simultane akorda, veljajo nekim dobam do neke mere tudi za zaporedne intervale in baš tako imenujemo s tonaliteto to, da se modulacija v določnem duru vrsti vedno v centralizacijskem položaju okrog glavnega akorda, tonike in se giblje preko dominante (akord na peti stopnji lestvice) in subdominante (akord na peti stopnji pod dominantno ali na četrtn nad dominantno). Tudi v harmoničnem gibanju imenujemo končne padce gibanja v predpisani tonični finalni akord kadence.

V pravoverni harmoniki se vse dogajanje in gibanje vrši v zmislu nekega oddaljenja od tonike (dominanta, subdominanta, paralelni tonovski način itd.) in zopetnega zblizanja z njo.

S tem sredstvom so mogoči množični zavozljaji in razpletljaji harmonskega gibanja, ki imajo možnost estetskega učinka. Vedno gre za to, da isti akord tako predrugačimo, da premeni svoje tonalne funkcije in postane sestavni del drugega tonskega načina.

Moderna je to staro harmonijo in njene nauke deloma ali čisto zavrgla in uči celo disonance, ki se vlečejo brez razvozljaja dalje. Faktično ima moč estetske »napetosti« le disonanca, dočim konsonanca le nekako čute zadovolji.

Harmonično gibanje ni le votel formalen shema, ampak ga človek oduševlja. Harmoniska spremljava glavne, izrazne melodije je nekako ozadje in barvah, ki spremlja čustvo linije in ga tolmači; možni so s tem ozadjem ogromni in številni lirični in dramski efekti, n. pr. če se izvrši na čustvenem višku melodije odločna harmoniska sprememba itd. Podobno kakor igralec na odru je melodija, harmonična spremljava pa kakor kuliso ozadje, ki se barvno neprestano menjava vzporedno z menjavajočimi se občutji igralcev, ki jih odmeva. Homofonija je vedno znak čutno-čustvenega stila.

Toda več o tem v zgodovinskem delu. Tu naj uvedem bravca še v najpotrebnejšo terminologijo harmonične obdelave glasbenega telesa.

Čisto akordično glasbo je ustvarila tupatam pozna romantika in posebno moderni impresionizem s poznimi, v ekspresionizmu posegajočimi variantami. Vendar smo navajeni tudi te čiste »barvne lise« čuti kot melodijo s spremljavo:

P. Hindemith, iz Ragtime, Suite 1922.

ali

Rahmaninov, Polichinelle.

Homofonijo z eno besedo imenujemo akordično spremljano melodijo:

Adagio, arioso dolente.

dim.

Beethoven, iz Adagia predzadnje sonate.

pri čemer so akordi lahko tudi lomljeni v navidezno, psevdo-melodično linijo:

O war - um sucht' ich

nach dem Glück und

Brahms: »O wüßt' ich doch den Weg zurück«.

Možni so tudi homofoni tvorci z akordiko zgoraj in kromatično spremljavno linijo spodaj:

pp

itd.

Beethoven, iz I. st. Devete.

Homofonija je često tudi take vrste, da ima v sozvočju prikrito linijo, kakor n.pr. v variaciji iz Beethovnovе sonate op. 109 (a) je v bistvu b) :

p leggieramente

a)

itd.

b)

Možni so tudi harmonični motivi, dramatični vodilni motivi in teme:

fff *fff*

Puccini, Scarpinjev motiv iz Toske.

Wagner, motiv naznanila smrti iz Walküre.

S temi harmonski obdelanimi glasbenimi telesi se dado doseči vse vrste homofonske kompozicije glede na arhitektonska razmerja: Simetrija (gibanjski, modulatorično, tematično, ritmično, v tempu in dinamiki), prosta simetrija in nesimetrija: ABA, ABABA, ABCDE itd. kakor pri sami melodiji.

O teh načinih kompozicije v naslednjem odstavku in v zgodovinskem delu.

S tem sem braveca skušal uvesti v glavna izrazna in tehnična sredstva glasbe, ki večje tone v linije in akorde in s tem ustvarja polifona ali homofona glasbena telesa v različnih kompozicijskih proporcijah. Kako so se pa ta sredstva umetnostno izrabljala v enotah stilnih organizmov in kakšen umetnostni pomen imajo, pa pokažem v nadaljnjem.

Umetniško življenje v letu 1927

France Stelè

Razstave

Med letošnjimi umetnostnimi razstavami je bila edino ena, ki je stremila za tem, da pokaže presek skozi celotno sodobno slovensko umetniško produkcijo, *II. razstava umetnin na ljubljanskem velesajmu*. Četudi ni dosegla svojega namena, ker se je ni udeležilo Slovensko umetniško društvo, je važna v toliko, da je zbrala veliko gradiva in pokazala, kaj so zadnji čas ustvarili njeni udeleženci. Po kvaliteti in bogastvu pa je daleč zaostajala za lansko. Imela je še bolj bazarni značaj kakor lanska, a je kot pregled vendar ne odklanjamo absolutno, četudi pribijamo, da ima svoj pravi zmesel samo, če združi res vso slovensko umetnost; tudi Maribor bi bilo treba pritegniti. Taka bi potem lahko postala stalna institucija našega kulturnega leta in brez škode vezana z gospodarsko propagando velesajma.

Obsegala je arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo. Izmed arhitektov so razstavili svoje osnutke: Dragotin Fatur, Herman Hus (oba skupno konkurenčni načrt za mestni magistrat na Sušaku — moderna adicionalna železobetonska arhitektura z nedvomnimi kvalitetai, ki bi se bržkone tudi miljeju prilagodila, čeprav jo razsodišče zato odklanja), Ivo Spinčič (ekspresionistične in konstruktivistične inscenacije) in Vi. Šubic (spomenik padlim pri Sv. Petru, mestna stanovanjska hiša na Ahacljevi cesti in stanovanjska hiša Pokojniškega zavoda na Miklošičevi cesti — ambiciozni arhitekt stvarnih tendenc, ki se izogiblje modernih konstruktivističnih smeri). Izmed kiparjev so bili zastopani: Lojze Dolinar, Franc Ropret (umetnoobrtni proizvodi brez umetniške pretenzije), Ivan Sajevec (trije portreti) in Ivan Zajec (deloma v spominu na impresionistično skulpturo zasnovane terakotne skice, drugi del pa antični motivi, podani z oblikami našemu času tujega klasicističnega manirizma).

Najbogatejši je bil slikarski del: Franjo Ančik, Elda Piščanec, Anton Plestenjak, Franc Škodlar, Milan Klemenčič in Franc Klemenčič so brez posebnih umetniških pretenzij, grafik Elko Justin kaže tehnično spretnost in zanimivo obdelavo, notranje poglobljenih, samostojno zasnovanih del pa ni razstavljal. Ivan Čargo je razstavil serijo s svinčnikom risanih portretov, karikaturnih in dekorativnih risb. Č. je nedvomno talentiran karikaturnist in se nagiba sploh bolj k bizarni, tudi ostri karakteristiki. Glede forme koketira z motivi iz kubiščne in futuristične sfere in predmet razkraja v bizarno igro črtnih sistemov, ki pri njem pogosto tako prevladujejo ko da so sami sebi namen. Č. je neoporečno umetniška potencia, za katero pa je doslej skoro edino merodajen boemski življenjski nazor, ki se je pri nas le redko tako čisto uveljavljal kakor pri njem. — Ivan Frankè je na

ti razstavi priredil sam sebi predsmrtnico. Zanimivi stavec, ki je par mesecev pozneje umrl, je zbral z občudovanja vredno energijo zbirko 40 oljnatih slik. V nekem oziru je bila to kolektivna razstava njegovega življenjskega slikarskega dela, ki jo je pripravljaval vsa zadnja leta. Vendar pa je bila izločena važna smer njegovega dela, ona starejša, ki ga veže skoro neposredno na nazarence in romantiko in ki je ustvarjala za cerkvene potrebe. Brez te Franketov umetniški obraz sicer ni popoln, priznati pa moramo, da je smer, ki jo je edino predstavil v ti svoji zadnji razstavi, za njegov umetniški razvoj in umetniški nazor važnejša in bolj zanimiva. Nemočijo bi bilo to njegovo na razmeroma majhen nemonumentalen format omejeno delo, označiti z eno besedo, razen če se zadovoljimo z oznako, da so to dela, v katerih se izraža Franketovo intimno razmerje do umetnosti. Ni jih mogoče namreč spraviti prav pod oznako realizma, čeprav bi v splošnem ta izraz še najbolj odgovarjal in je res neprisiljen neogramen realizem, kar je ustvaril Frankè v svojih kitajskih pokrajinah, nekaterih portretih in vsaj v starejših domačih pokrajinah. Romantično razpoloženje dobe, ko je on doraščal, pa mu je vcepilo tolik vtis, da ga ni zapustilo do konca življenja in moramo reči, da je kljub skromnemu realizmu prav tu jedro njegovega umetniškega nazora. S kako vneto je ponavljal n. pr. čisto literarno, na osnovi Prešernove balade zasnovano sliko Povodni mož. Sem spadata tudi Vojaški transport in Šmajdov grad, čeprav predstavlja ravno vsiljivo romantični značaj teh slik njih slabo stran. Le iz latentnega romantičnega razpoloženja za pokrajinske lepote moremo prav oceniti večino njegovih pokrajinskih motivov, na katerih izbiro je polagal največjo važnost. Kljub naravnim izrezkom jih je znal gledati in podati kot učinkovite kompozicije ter jih proti koncu življenja odeval z nekim resničnim počitnim čarom, ki ni več samo odsev realističnega doživljanja, ampak dolgoletnega sožitja z danim motivom in njegovim predelavanjem v fantaziji. Temu se je pridružil končno naravnost čudaško iskanje temu programu aдекватne tehnike, ki naj bi omogočala doseči razpoloženja slik najboljših starih mojstrov. Slike, kakor so bile na tej razstavi Alpe po nevihti, Lepa je Sava, Koprška Alpa, Triglav zjutraj, Triglav popoldne, Kanjon Kokre zjutraj in Kanjon Kokre popoldne, spadajo med umetniške manifestacije, ki nas privlačijo po nainosti podanja in s proučeno pozicijo, ki sta je zmoečna menda samo otrok in stavec. Več ko petdeset let Franketovega slikarstva v slovenski umetnostni zgodovini ne bo smelo ostati brez pravične ocene, četudi Franketu slikarstvo ni bilo edini življenjski program, ampak bolj neprisiljen spremljevalec njegovega življenja, v zadnjih letih pa spomin na mladost in njene sanje. — Božidar Jakac je razstavil 50 pastelov in 18 grafičnih listov. Pasteli predstavljajo pokrajinske motive iz Novega mesta in okolice, ki so bili po večini že znani, njim so se pridružili sedaj motivi iz Ljubljane in okolice, Mehka poezija dolenske pokrajine in iskanem,

deloma že nekoliko osladnem koloritu, je njih osnovni tema. Gledanje in podajanje Jakčevo je skozi in skozi slikarsko, predmet je samo povod, tema pa slučajno poetično razpoloženje, v čemer se njegova umetnost približuje impresionizmu. Več kot stvar mu je slučajni efekt, vendar pa je karakteristika, kjer se potruji, frapantna, četudi ne grafično direktna. Slično je tudi z njegovimi grafikami, med katerimi so lesorezi k Jarčevi zbirki »Človek in noč« bolj črnbela razpoloženja kakor jasne likovne formulacije dane misli in občutja, pri portretih pogosto prevladuje slikoviti efekt in zato ne zadovoljijo vselej kot portreti. Je zelo plodovit, živi takorekoč s svinčnikom ali kredno v roki, in to neposredno beleženje vtisov se zdi bistvena poteza njegove umetniške sile in označuje tako nenadno skico kakor po nji v ateljeju izdelano grafiko. Njegova grafična sredstva postajajo popolnejša, zdi pa se, da so že definitivno naznačene glavne smeri njegovega življenjskega dela, ki ne bo rastlo v idejno smer, ampak le v adekvatnost tehnične strani beleženja doživljenjskih občutij, posebno slikovitih senzacij. — Rihard Jakopič je razstavil 15 slik, med katerimi so bili znani Orači, ki so pač eno njegovih najpopolnejših del; značilne za njegovo prenašanje predmetnih motivov čisto v barvno ploskovito sfero so bile posebno Večer na Savi, Jesen na Savi, Sava in Večerna melodija. — Matija Jamn je razstavil 19 večinoma blejskih in kamniških pokrajin. — G. A. Kos je razstavil tri oljnathe slike: Pri toaleti, Pred Šiško in Sava pri Mednem. Njegova tendenca gre zadnji čas v nekaj monumentalni realizem, čigar način je svojevrsten izvidelek iz impresionizma, kakor se to mogoče čudno sliši; kolorizem je pri njem reduciran na umetno enotnost tona, oblika je kljub ploskovitemu polaganju močnih, pogosto kontrastnih barvnih plasti močno plastična in ustvarja iluzijo prostorne razmaknjenosti. — Miha Maleš je razstavil 14 grafik. — Anica Sodnik-Zupanec je razstavila štiri oljnathe slike in en akvarel in nas je prijetno presenetila posebno s svojimi Kaktejami, ki so vzdržale svojo ceno ob najboljših slikah te razstave. — Matej Sternelj je razstavil 10 oljnatih slik, vse iz novejših dobe. — Saša Šantel je razstavil 2 radiranki in 5 oljnatih slik. Ambicioznost, s katero je šel na slikarski problem v Amaterjih ali Stari fužini v Škofji Loki, je vsega priznanja vredna, vendar je zopet dokazal, da izrabi vso energijo v borbi za realistično obvladanje motiva in je še najboljši tam, kjer je neposreden kakor v Sadnem trgu v Splitu. Jesensko sonce pa je tipičen dokaz za to, da ga more rešiti pred neuspехom samo zanimiva bogata motivnost, sub motiv, kakor je ta in to še v precejšnjem formatu, pa mu izpodnese tla. — Henrika Šantel je razstavila eno oljnathe sliko, dva pastela in en akvarel s čisto realističnim zanimanjem brez večje ambicije. — Bruno Vavpotič je razstavil 12 akvarelov mestnih slik iz Beograda, Sarajeva in Ljubljane, Ivan Vavpotič pa 18 oljnatih slik, večinoma portretov, ki se gibljejo v okviru njegove že ustaljene manire. (Dalje)

Iz svetovne književnosti

2. Franz Werfel

Paulus unter den Juden

Dramatična legenda v šestih slikah

Franz Werfel ni samo eden izmed najplodovitejših, temveč tudi eden izmed najznačilnejših sodobnih nemških pesnikov. Po krvi je Žid, po verskem nazoru katoličan in je v najnovejših delih izrazil mislec novega etičnega in religioznega toka. Izdal je več zbirki pesmi, nekaj romanov (enega tudi o Verdiju), njegova glavna moč pa je v drami. Hochland je njegovi drami nedavno posvetil daljšo razpravo in zvezel njegove dramatične početke z duhovnim stremljenjem v vojni padlega znamenitega poeta Reinharda Johanesa Sorgeja (o njem prim. Divs. leta 1926.). Njegovo delo išče bistvenih vrednot življenja in sega globoko, pa nevsiljivo v svoj čas; zato je med predhodniki ekspresionizma tudi v izrazu hodil zmerno pot. Prva njegova drama je enodejanka »Der Besuch aus Elysiun« (1910) — soloigra, ki prikazuje moč neuslišane ljubezni. Duša se vrne z onega sveta in kljub sreči, ki jo je našla tam, zakriči po tem življenju. »Die Versuchung« (1913) govori o poslanstvu pesnikovem. Satan se vmešava v pesnikovo delo in ga izvablja semintja, pesnik pa hoče med ljudi, da jim govori o vsem lepem in neskončnem, o bratstvu vseh bitij, ker pesnik je sredi vsega bogaško sam in velik. »Die Troerinnen« (1915) so drama posvečenege trpljenja. Tu stopa pesnik iz subjektivnega gledanja v objektivno pojmovanje sveta. Hekuba se prekone nezaluzeno trpljenje — toda spoznanje, da je več, biti dober kot biti srečen, preмага usodo. »Mittagsgöttin« (1914) prikazuje kot bajna igra boj dobrega z zlim; tu se prvič oglaš misel o božjem sinovstvu, o modrosti in človeškem poslanstvu. Mistika in razum se prelivata druga v drugo — Bog se razodeva v ljudeh, raste ž njimi in ž njimi odręuje svet. Magična trilogija »Der Spiegelmann« (1920) je popoln odmik od zunanjega življenja; človek postaja človek, čim bolj napreduje v mišljenju in spoznanju. Sanjske podobe te igre prikazujejo v transcendentalni vzročnosti vse, kar je človek ali storil ali opustil ali samo pozelel. V petdejanki »Der Bocksgesang« (1921) rešuje bistvo sveta; to bistvo je spoznanje zla; človek se odpove zunanjim revolucij, ker postati človek, se pravi, v ljubezni zrevolucionirati samega sebe, sprejeti nase življenje, nositi do kraja vse dobro in slabo. V naslednji drami, »Der Schweiger« (1922), ki se tudi največ igra, naleti človek, že odręsen, naenkrat zopet na zlo — otrok božji postane igrača satanova. »Jua-rez und Maximilian«, žalostna zgodba avstrijskega nadvojvode v Mehiki, istotako posega v skrivnost, zakaj človek ne more dovršiti dobrega. Skrivnost krivde ostane nerazjasnjena, rešitev pa je jasna: šele v smrti se človek prebudi junak. Ta junak je za Werfela v toliko dober človek, v kolikor ni političen.

Iz teh problematičnih, bolj zgolj etično kot tragično zasnovanih dramatičnih del, je zrastle leta 1926. Werfelovo največje in za nas tudi najpomembnejše delo: »Paulus unter den Juden«. (Paul Szolnay-Verlag, Berlin-Wien-Leipzig.) Ta dramatična legenda v šestih slikah, kakor jo pisatelj imenuje, je historična tragedija

in prikazuje usodni razpad judovstva, razval starega sveta in nastop nove duhovne zaveze. V središču stoji Pavel, ki ga je zadel že žarek milosti, in zmaguje nad Judi, pogani in apostoli — igra je zrcalo današnje dobe.

I. slika nam kaže Jude in Rimljane: ostro se srečata stari zakon, ki ga varujejo duhovniki v strogem formalizmu, in novi svetni zakon, ki ga prinašajo Rimljani. Sinova velikega duhovna Chanan in Matija sta najočitnejši priči razdvojenosti v judovstvu: eden strastno pripravlja upor proti Rimljanom, drugega vleče v široki svet med pogane, da se izživi v popolni svobodi. Chanan čaka Savla, najbolj strastnega učenca Gamalielovega, in upa v njem rešitve za Izrael. — To usodno razdvojenost časa najbolje pove veliki duhovnik: »Nekaj se je zgodilo in jaz ne spoznam. Tako je, kot da se je dvignil vsak Jud posebej, da pokonča Izrael... Jaz sem samo še mrtvec, ki stoji pokonci. Razprostiram roke in moji otroci se jih ne oklenejo.« Napetost v pričakanju nečesa velikega raste; koncem dejanja se pojavi v Jeruzalemu Savel. Ob tem imenu vzplamti v Chananu upanje na rešitev Izraela. — II. slika. Savel pa se je vrnil kot Pavel. Barnaba izroči vse svoje in Pavlovo premoženje za uboge — toda apostola Peter in Jakob Štefanovemu morilu ne zaupata. Tako stoji Pavel, še ves prevzet od čudeža pred Damaskom, sredi med Judi, ki pričakujejo od njega opore, in med apostoli, ki ga ne priznavajo. Kakor je Savel šel nekoč preko svojega učitelja Gamaliela, tako premaguje sedaj Pavel v Petru in Jakobu stari zakon, judovstvo, kajti Mesija je več kot zakon — zato vodi Pavlova pot med pogane. Ko Pavel prizna pred judovskimi duhovni Krista iz Nazareta, zasliši glas svojega učitelja Gamaliela, kateremu se je bil izneveril. — III. slika. Marullus, zastopnik brezbožnega Rima, cinik, je pregledal Jude in vidi njihov konec — slutij upor, in takrat bo sladki in lokavi Rimljan postavil rimskega orla v judovski tepelj. Pavel pride h Gamalielu, da popravi, kar je grešil proti njemu, in da se poslovi od njega. Gamaliel, razlagavec in čvar zakona, čaka samo še ljubezni na svetu, sicer se je zakon zanj že spopolnil. Pavel pa izpriča pred svojim učiteljem in duhovniki, da se je zakon res že spopolnil, pa tudi ljubezen je že prišla. Mesija se je rodil in Judje so ga ubili. Tedaj mora Pavel radi bogokletstva pred sodbo — Gamaliel ga hoče rešiti in bi rad samo njegovo dušo nazaj. — IV. slika. Peter in Jakob sta našla zase ves mir v Mesiju, zato ju Pavel vznemirja s svojo gorečnostjo in novimi mislimi, celó dvomita nad njim, češ, da je obseden. Tedaj judovski duhovni pripeljejo Savla na morišče, da bi ga zarotili in izgnali iz njega hudega duha — medtem je izbruhnul v Jeruzalemu upor in Gamaliel reši Pavla pred duhovniki in ga pelje k sebi. — V. slika. Jeruzalem je pred praznikom očiščevanja. Veliki duhovnik izve, da mu je en sin, Matija, ušel z grško poganko, drugi, Chanan, se je obsesil iz obupa, ker se je upor poneščil. Marullus je po vsej Judeji zaprl sinagoge, pobral denar in povsod postavljajo križe, da bodo kaznovali upornike. Stari Gamaliel ne bere thore, ampak prebira poročila o Jezusu. — Tedaj veliki

duhovnik preмага bolečino radi svojih sinov — oblečejo ga v sveta oblčila, in stari zakon se dvigne še enkrat v vsej lepoti in moči, da izprosi za narod očiščenje. — VI. slika. Veliki duhovnik izda povelje, da Pavla zgrabijo v Gamalielovi hiši. Gamaliel sam hoče s Pavlom stopiti pred sodbo in ga zagovarjati — toda med njima nastane zadnji spor. Gamaliel veruje v Krista-človeka, a Pavel trdi, da je Krist Bog. Tedaj Gamaliel hoče Pavla sam umoriti. Težka novica pride. Kozel, ki ga je pognal veliki duhovnik v puščavo, se je vrnil v tempel; vrgli so ga čez pečine, pa se ni ubil. Bog ni sprejel očiščenja. Peter in Jakob sprevidita, da Bog noče več žrtev starega zakona, ker se je božji Sin žrtvoval. V svetišče stopi rimski prokurator Marullus in razglasi Caligulovo božanstvo — svetišče je onečaščen. Ljudstvo kliče Gamaliela — toda leviti ga prineso mrtvega. Simon Peter spozna: »Zadnji pravični je padel! Antikrist se je prikazal. Vse prerokbe so se spopolnile. Pojdite domov! Ura Kristova je prišla.«

Werfel trdi v zagovoru, da je njegova drama historična tragedija, in da hoče slikati veliki tragični čas judovstva; glavni junak je Izrael sam. Res se v vsej drami čuti, kako se trga krščanstvo od judovstva. Toda iz te drame, ki je napisana z mnogim zgodovinskim studijem, živo vstaja podoba sedanje dobe, prav tako kot pravi Werfel sam: »Kakor so sanje globlja obnova osebnega življenja, tako je tragedija globlja obnova svetovnega dogajanja.« Pozitivistično poganstvo, formalistična pravovernost in duh občestvenosti si ostro stoje nasproti. Z nacionalizmom združena konfesionalnost propada proti svetovnemu materializmu — ljubezen je nova postava in oblikuje nove ljudi, nov svet. Marullus — Rimljan govori: »Celo najboljši barbari so verni. Jaz sem vznihčen, da je edini moj bog Caligula, nebeški norec. Nebo je zame prazno brezno nad našimi glavami, v katerega naj gleda filozof z drzno oztostjo. Kdor te prikupne predzrnosti ne ljubi, kdor veruje, da so na nebu moči, glej, temu zamerim. Kajti tudi to spada k ostudni verski norosti, da je celo zanikanje vere nestrpljivo« (85). Pavel, Peter in Jakob pa se pripravajo. Pavel: Ves svet misli, da je Savel, in ne ve, da je Pavel. Kratka je doba in leno je to smrtno telo. Iz brezna prihajam, kjer trohnijo duše. Zato sem krlj radi človeka (68). Jakob: Tudi k poganom hočeš iti? Pavel: Božje kraljestvo prihaja k vsem ljudem. Jakob: Kristus Jezus je ostal v zakonu. Pridigoval je izgubljenim ovcam v Izraelu. Pavel: Jezus Kristus je nad zakonom! Peter: Bog pravični! Govori tiho! Ti boš prinesel mnogo zmede, Pavel (69)! Jakob: Jaz sem glava telesa. Pomni, človek! Nepokorni je sovražnik Kristusov, spreobrnjen ali nespreobrnjen. Barnaba: Tega nisi nikoli učil, Pavel, da je Mesija nad zakonom. Pavel: Nisem grozne besede govoril jaz, temveč on sam, ki je v meni (71). Barnaba: Ti si jim bil neprijeten. Sedaj te sovražijo, kajti Judje so te. Pavel: Ne morejo se osvoboditi človeka. Sama sva, Barnaba, da učiva kraljestvo Kristusovo. Barnaba: Kraljestvo uboštva, enakosti in duha (72). — Značilen je razgovor med Barnabom, Petrom in Jakobom, ko Barnaba na morišču išče Kristusov križ. Barnaba: Učen-

ca! Povejta mi: kateri križ je? Peter: Ne vem, ah, ne vem, Jakob: Mnogo let je preteklo. Mnogo križev so odnesli. Barnaba: O, vi učenci! Križa ne spoznate, na katerem je umrl rešenik sveta? Kdor pa se vam ne pokori, tega sovražite. Jakob: Ti naju hočeš učiti, mladenič? Peter: Pusti ga, Jakob. Mi nezvesti! Križ nam je bil rabljeva sramota. Odpusti nam, Mojster! Ljudje smo. Tvojih skrivnosti ni konca. Kako naj vemo, da je sramotni les prestol tvojega kraljestva... (112.) Barnaba: Pri dveh brnilih, v katerih se križata Bog in človek, pri križu, ki ga ne spoznata: Pomagajmo bratu Pavlu (115)! Tudi Peter in Jakob morata prenehati biti Juda, da prazna kristjana. »Zaveza je trhla, učeniki! Kot prazna koža leži beseda ob cestic — pravi Pavel Gamalielu. Varuh stave postave, ki jo je razumel z vsem umom, ne more več živeti, umrje z njo vred. Pavel gre za lučjo, ki ga je premagala na poti v Damask. Ta luč sije od znotraj in je ne vidita ne Jakob ne Peter.

Po vsej notranjosti je ta drama podoba sedanjosti, tragično prikazovanje, kako razpada svet gole uzaknjene besede in kako se tuli, razsvetljen od novih tajinstvenih luči, bori za nov svet vseobče božje ljubezni. Ta novi duh ne bo premagal samo zakona stare zaveze, ampak tudi zakon brezboštva, ki osvaja danes svetišča in dežele. Tvoren duh premaguje vse oblike, ker samo duh je življenje.

Dočim je Werfel v svojih prejšnjih delih izrazil sodobnik ekspresionističnih teženj, pa se ne more dvigniti do enotnega izraza, in povsod vidimo, kako se borita med seboj čisti duh in s snovjo zvezan razum, je našel tu v Pavlu uravnoteženje. Preprosta zunanja dikcija legende prihaja iz velikih globin reda, za katerega ni drugega odgovora kakor: urejenost sveta. Izza te urejenosti buta v ozadju kaos starega preživelega sveta. Usoda, zakon in razsvetljenje duha stoje kot tri prozorne ploške druga na drugi, da se jasno vidi umiranje in življenje, preteklost in sedanjost, hkrati narod in posamezni, svet in Jeruzalem, vse se je v preprosti veličini strnilo na en kraj. F. K.

Nove knjige

Slovensko slovstvo

Zbrani spisi

Najočitnejši znak današnjega knjižnega založništva so zbrani spisi naših najveljavnejših pisateljev. V ospredju vseh podjetij stoji Tiskovna zadruga, ki izdaja kar tri pisatelje: Jurčiča, Tavčarja in Podlimbarskega; Nova založba nadaljuje z Iv. Cankarjem in Finžgarjem, Slovenska Matica bo v kratkem dokončala izdajo Mencingerjevih spisov, Mohorjeva družba namerava znanstveno-poljudno izdajo Detelovih spisov in Jugoslovska knjigarna je sprejela založbo Pregljehovih del. Vse to je v prvi vrsti znamenje, da se knjižotrske razmere urejajo, šele v drugi vrsti in le deloma je to tudi književni napredek. Večina teh zbranih spisov ima potrebno zgodovinsko-kritično opremo. Znanstveno pedagoški uvodi in kritične opombe postavljajo pisatelje v njihov čas in

razbirajo iz njih vrednote za danes in za naprej. Tako se duhovna dediščina iz prejšnjih dob zbira in ureja ter prehaja v široke plasti, tradicija se veže s sedanjostjo. Najpomembnejši med temi zbranimi spisi so brez dvoma Cankarjevi in Jurčičevi, bodisi radi pisateljev samih, bodisi radi intenzivnega poglabljanja urednikov v svoj predmet.

Ivana Cankarja **Zbrani spisi**. VI. zvezek. Uvod in opombe napisal Zidorič Cankar. Nova založba v Ljubljani. Str. XVI + 359.) Ta zvezek, ki obsega troje del: »Ob zori«, »Življenje in smrt Petra Novljana« in »Hiša Marije Pomočnice«, radi svoje zgodovinske ureditve ne prinaša enotne podobe z ozirom na pisateljev razvoj, ki ga je bil urednik v 5. zvezku ob Kralju na Betajnovi z močno črto ločil od nadaljnega. Knjiga »Ob zori« družijo novele starih let (1898—1902) z različno miselno in oblikovno usmerjenostjo, drugi dve deli pa spadata že v dobo dosledno idealističnega ustvarjanja. Da opraviči pisateljevo spremenljivost, ki je iz idealističnega oblikovanja padal nazaj v naturalizem, ugotavlja urednik poleg razvojnega elementa v človeku in umetniku tudi »element dane, trajne človeške in umetniške osebnosti, ki je princip stalnosti« (VII.). Tako nam zbirka »Ob zori« nudi tri razvojne smeri, med seboj prepletene: začetno naturalistično, dalje prehod iz naturalizma v idealizem (radi močnega preoblikovanja naturalistične snovi do neverjetnosti je ta smer: daleč od realizma) in končno uveljavljenje poetičnega idealizma, s katerim je Cankar v »Rne de nations« značilno sklenil zbirko »Ob zori«. Tako smo v tem zvezku prišli do nove smeri, oglašali se »pesem hrepenenja pa boljsem svetu in pesem trdne, nemumljive vere, da ga človek ne more zgrešiti.« (X.) Pod tem pogledom na svet, ki loči »umazano vsakdanjost« od »božje ure spoznanja« (str. 6) in se v svojem hrepenju ves vrže v sanje o lepem in čistem, in umre sredi oblatenega sveta, je mogoče prav razumeti »življenje in smrt Petra Novljana« in »Hišo Marije Pomočnice«. Naturalizem, ki se pojavlja še vedno kot znaten tvoren element zlasti v zadnjem spisu (VI. in VIII. pogl.), moramo prištet pisateljevi človeški in umetniški »stalnosti«, ki se je tudi poslej še večkrat oglasila. — Ob pojasnjevanju Cankarjevega umetniškega razvoja nam je urednik razvil pojem pesniškega naturalizma (str. VII. in VIII.) in načel razvoj pesniškega idealizma ter ga je na str. XV. in XVI. tudi stilo pojasnil. Iz Cankar se očitno zaveda težav, ki se nastavljajo, ko z umetnostno-zgodovinskimi termini orje ledino naše literarne vede. Dokaz pa, da je prenos terminov ene umetnosti na drugo v celoti nemogoč, podaja pisatelj sam, ko v prvi vrsti poudarja in razvija Cankarjev duhovni svet, njegovo vsebinsko vrednotenje in šele iz njega zaključuje posledice kot duhoven regulativ na oblikovanje. Razmerje med posameznimi umetnostnimi poprišči postaja v naši kritiki dan za dnem bolj žgoče in kličje po razjasnitvi. Zato hočemo za sklep sledeče ugotoviti: Razmerje med vsebino in obliko je v književnosti čisto svoje. Čudni ustvarjajoči regulativ, da se duhovni svet preliva v individualno, vedno skladno čutno obliko, opazovalca navadno dokaj enostavno, vrši obnem važno delo zgolj

duhovnih, bistveno literarnih vrednot, radi katerih je vsako dobro literarno delo še posebej lepo in uvaževanja vredno. To je posebnost literarne umetnine, njeno bistveno svojstvo, ki ga more odkriti le studij literature same in ga ne pojasni nobena druga umetnost, pa tudi zgolj snovni literarni studij ne. F. K.

Josipa Jurčiča **Zbrani spisi**. V. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. Tiskovna zadruga v Ljubljani. (Str. XXVII + 489.) Spisi od l. 1869.—1875: Lipe, Pipa tobaka, Moč in pravica, Županovanje v Globokem dolu. V vojni krajini. Telečja pečenka. Ivan Erazem Tattenbach. Bela ruta, bel denar. Na Kolskem ustju. Doktor Zober. — Urednikov uvod, v katerem se nadaljuje historija Jurčičevega življenja v tej dobi, nam odkriva tesno zvezo pisateljevega političnega in književnega dela; politično delo in borba za kruh potiskata pripovedniško delo v stran in tako do »Doktorja Zobra« ne dobimo večjega in izorelega dela, pač celo nagel in politično nadahnjten feljton (Tattenbach — Bela ruta, bel denar). Ta prva doba Jurčičevega časnikarskega kruhorstva pa nam odkriva za sedanjí čas izredno dragocena dejstva, ki jih nam je urednik živo predstavil. To so dogodki okoli prvega južno-slovenskega kongresa v Sisku, ki ga je Jurčič za Slovence inavguriral v dveh Narodovih člankih. Tam beremo njegove misli o političnem zedinjenju Slovencev in Hrvatov; njegova načela veljajo v širšem obsegu še danes. Zanimivo je tudi, kako isti Jurčič, ki je kmalu nato praktično pokazal svojo živo južnoslovensko prepričanje in je sam v toku časa zajet tu in tam zahrvtaril, sodi v enem teh člankov o združenju na hitrico: »Ko bi bili mi one narodnjake med nami slušali, ki so nam seboje za časa cvetenja znanega »Irlizma« priporočali hrvatski pisati, bili bi pač pomnožili za nekoliko hrvatsko inteligencijo, ali prosti narodi, naša glavna moč, bi bil v politični omiki zaostal in nikakor ne tam, kjer je zdaj... To vse naj pomislijo oni Hrvati, ki nam še dan danes zamerijo, da se »literarno« nismo še zedinili in se še ne mislimo« (str. IV). Ta kulturno-politična izjava kaže, da je bila sodba o sožitju Slovencev z drugimi slovenskimi brati v vseh dobah ista. Uvod se nadalje dotika prvega slov. kulturnega boja in germanizatoričnega vladinega pritiska, ki je spet združil Slovence, v glavnem pa poudarja Jurčičevo neugnano pripovedniško žilo in organizatorično silo, ki je iskala za njegovo pripovedništvo primeren organ — od ponekrečnega Glasnika 1869 (urednik se ga je dotaknil samo na koncu Opomb v IV. zv.) tja do ustanovitve svoje »Slovenske knjižnice«. V nadaljnjem najdemo umetnostno-kritične napotke k posameznim spisom, ki so prepleteni z Jurčičevimi osebnimi nazori o pripovedništvu. Tako ta uvod ni samo aktualen, ampak je radi literarno estetičnih formulacij važen donos k naši poetiki. — O urednikovem prirejanju besedila smo govorili že ob IV. zvezku. Naše mnenje je, da je popravljanje v toliki meri Jurčičevemu slogu v kvar in za lepoto slovensčine ni nujno. (Na tem mestu naj omenim, da ima prideditev Kernikovega »Testamenta« — Prosveti in zabavi 19. zv. — na str. 6. celo popravek: »Pred osemdesetimi leti« —

za prvotno »Pred štiridesetimi leti«. Letnica pri spisu bi izključila vsako anahronistično predstavo.) F. K.

Fr. S. Finžgar: **Zbrani spisi**. VI. zvezek. (299 str.) Nova založba v Ljubljani. Ti zbrani spisi so prav za prav le izbor najznačilnejših in najboljših Finžgarjevih del. Pisatelj sam na harmonično zgodovinsko podobo v tih spisah ni nikoli mislil — sicer bi bila ta izdaja pogrešena že s prvim zvezkom. Vsaka knjiga posebej hoče biti celota zase, nekaj podolžen ali naprečen prerez pisateljevega celotnega dela. Tak značilen prerez je VI. zvezek. Stiri črtice, od l. 1906. do l. 1924. odločno kažejo na razvoj; glavna oznaka tega zvezka pa je povest Sama iz l. 1912. V vseh teh delih se stopnjema umika pisateljevo romantično čustveno, nerealistično nagnjenje in se bolj in bolj uvpeljavlja težnja po resničnostem, kjer tudi ideja lahko trdno stoji. Značilno dejstvo je, da je zgodba v povesti Sama uporabljena po resničnem dogodku in da se vsi stranski dogodki zlivajo v živo kulturno sliko, ki bi je ne bilo težko datirati. V tej sliki se pokaže tudi »pisateljeva« oseba, učiteljica Minka, ki pa ni v nobenem tragičnem boju z nasprotno stranjo, s Smrekarjem, ampak samo v poudarjenem osvetlitve ljudi in njihovih dejanj. Luč in senca sta tu ostro razločeni. Sele sredi med nasprotji najdemo objektivnega, po nazorih neinteresarnega oblikovavca pri Aleni, Strniški, učiteljici Mari, Trpotcu, pismo-noštu itd. Težnja za stvarnost in bistvenost, kar je glavni razvoj Finžgarjev, se kaže že v naslovih: Kakor pelikan, Sama, Boltežar (prej Z doma v domovino!), Naš vsakdanji kruh, Tri črne žene.

Idejno nadahneni naslovi se skladajo s pisateljevim oblikovanjem, vendar se tam, kjer bi sli preko predmetnosti, pozneje umaknejo. Podobno je ravnal pisatelj tudi pri prirejanju teksta; mesta, ki so silila preko realističnega zanosa, je skrčil in jih napravil bolj klena (Boltežar!), dasi se rezoniranju ni mogel povsod izogniti (VII. in XVIII. pogl. v Sami). Tako se ta zvezek že po prvotnem ustroju posameznih spisov, zlasti pa v sedanjí prireditvi, močno približuje današnjí Finžgarjevi pripovedni stisnjenosti in stoji ob strani njegovim najboljšim spisom. F. K.

Dr. Janez Mencinger: **Izbrani spisi**. Izdala »Matica Slovenska«. Uredil dr. Jos. Tomišek. IV. zv.: Abadon. V Ljubljani, 1927. Str. XXX + 305.

Monografija o tem našem samoniklem piscu, ki ob pričetju pomanjkljivi izdaji njegovih izbranih spisov postaja neobhodna potreba najbližje bodočnosti, bo morala predvsem poiskati trdnjših metodičnih, a tudi stvarnih oporišč, da se dokoplje do veljavne analize in pravične sodbe. Dejstvo je, da vsi ti predpogoji za enkrat se manjkajo v napisanih ocenah, kar naj velja samo na splošno. Eden izmed vzrokov, zakaj je naša literarna kritika tako površno govorila o pisatelju, da moramo po mojem mnenju takšno, morda nezavedno omalovaževanje smatrati za izraz nepravilnega razumevanja, leži gotovo v tem, ker ta kritika ni šla vpredno z razvojem literarne umetnosti ter se dejansko šele v zadnjih letih skuša priboriti do etnotnih sistematičnih osnov. Kljub novim, idealističnim smerem je ostala do včeraj v bistvu pozitivistično enostranska. Zato ni nič čudnega, če je v svojih sod-

bah nezanesljiva vselej, kadar njena aprioristična merila stoje v opreki z umetniškimi deli. Zdi se mi vrhutega, da je to največje in najpomembnejše delo Janeza Mencingerja sploh bliže pojmovanju našega časa, kakor njegovega, čeprav je bilo napisano ostro iz njega in zanj in čeprav se danes razvijamo v drugi smeri. Fakt velja tako točno, da bi bilo nemogoče, to delo postaviti v kak drug čas celo ob nepoznanju konkretnih zunanjih dejstev, tako da je v tem oziru kakor malokatero dokument časa. Trdim, da moramo to delo pojmovati organsko v celoti slovenskega literarnega razvoja in zato nespravljivo zamerim onim, ki so stikali za vsemi mogočimi in nemogočimi tujimi vplivi, preden so skušali razbrati bistvene poteze slovenstva v delu samem, namreč idejno in formalno komponento časa ter osnovne črte pisateljeve individualnosti.

To delo je bilo napisano v času, ko je bil razval pozitivistične ere sklenjen načrt zgodovine — in to dejstvo je poleg pisateljevih osebnih posebnosti in značilnosti v prvi vrsti odločevalo pri njegovi zasnovi ter ga vsebinsko in oblikovno označuje. Idejni razdor prehodnega časa tvori hkrati njegovo ozadje. Razvoje časovnih stremeljenj pa leži v poudarku nove slovenske sinteze nasproti obstoječi idejni antitezi našega kulturnega življa, ki je pravkar pričela razodevati svoje najbolj negativne strani in je usodno prešla z mehanizacijo slovenskega duha, ki je vsebolj napredovala. Graditi slovenstvo iz upadajočih sil materializma tedaj ni bilo več možno, prav tako pa iz Mahniča niti sedaj ni mogel vstati novi slovenski kulturni prepovor. Klic k človeški prvotnosti je bil najbistvenjši znak v tem novem poudarku in je tvoril dvojno nasprotje dotedanjim slovenski opredelitvi in karakteristiki. Abadon je prvi drzni poskus, zlomiti z domačo tradicijo, in kot tak pomeni upor na obe strani, strastno zanikanje leveice, a obenem prvi zavestni udar mimo Mahniča iz bistveno istih idejnih podlag. Iz njega gre odslej razvojnaja linija preko skrajnosti nove romantike, trpeče na usodnem dualizmu in notranjem razglasju, dokler se ne zakorene v naše dni. Ob strani pa se še nadalje neprestano izživlja stara antiteza v strastni borbi pozitivne ideje z liberalizmom, in to vsaj do konca prvega desetletja. Ta borba se na literarnem področju najizraziteje javlja v spopadu idealističnega realizma z naturalizmom, dočim je moderna agresivna na obe strani.

Idejno osiše pričujočega dela leži potemtakem v preusmeritvi slovenskega duha iz periferije, kjer se je tedaj izživljal, nazaj k centralnosti. Iz območja sredobežnega razuma je bil človek tedaj prestavljen v skrivnostno območje srca in podzavesti. Zdi se vendar, da se novi nazor izraziteje javlja v idejnem poudarku nego v manifestaciji sloga, kjer miselni element še vedno privzema prvenstvo na škodo čustvenih emocij. Rekel bi, da je v tem oziru zanj značilna sinteza racionalizma in romantike. Razodeva se v nji obličje časa, raztekaajočega se v dve dobi, prav tako pa je to dejstvo izraz pisateljeve osebne usmerjenosti. Radi tega to umetniško delo, dasi je vsaj miselno neoporečno, neredko pogrša estetičnih tal. Zgradba dela je v celoti razumljiva le iz idealističnih

podlag. Tukaj vsa snovnost služi samo idejni interpretaciji, radi česar je material zbran poljubno, po idejnih zahtevah individualnega tvorčevega sveta, a ne po zakonitosti njega samega. Brezdstančnost do predmeta je najznačilnejša črta tega načina umetniškega tvorstva. Realistični element stopa tukaj v ozadje in dialog zamenja nekdanji opis, tako da neredko celo epična snov, sproščena lastne zakonitosti, zaživi pred nami iz tega novega okvira, podobno kot v drami, a tudi tak dialog je možen le v službi idejne interpretacije. Ta nerealistični razmah svobodne gradnje duha in fantazije, ki zahteva izključno podvrženost vse snovnosti, je še posebej poudarjen s fragmentaričnim načinom podajanja. To postane tu in tam usodno, ker ruši organsko predstavo celotne zgradbe, dasi bi to ne bila nujna posledica, ker je ta poteza bistveno izraz sloga. Zato delo dosega skladnost v miselni enoti kljub formalnemu prehitovanju samega sebe in kljub vzporednemu križanju idealističnega elementa z realističnimi poudarki, ki sledo povsod tam, kjer je označen zgolj zunanji fabulistični okvir, ki je s tem tudi na zunaj izločen iz metamorfoze notranjega snovanja v »blodnjah« tavajočega junaka. Podiranje zakonov zunanje resničnosti pa je bistveno novo estetičnemu pravcu, ki se v delu javlja dovolj izrazito kljub siceršnji estetični dvoobraznosti. Izhajajoč iz njega pisatelj gradi tudi človeka iz apriorne idejne zasnove, v bistvu brez psihologije in sociologije, zapuščajoč tudi tukaj pot realizma in naturalizma in prehajajoč k idealizmu in simbolizmu. Radi tega človek tukaj ni več pojmovan v svoji zunanji fenomenalnosti in sociološki urejenosti, nego iz sebe v metafizični zakonitosti. A čeprav je mišljen v svojem favstovskem razmahu, je vendar zgrajen docela statično in prehaja iz individualne v tipično človečnost. Njegova notranja metamorfoza je tudi na zunaj simbolično podana. Konflikt osebnosti je mišljen kljub apriorni zasnovi in izvedbi organsko iz obeh tečajev človekove notranjosti. Ugotovljeno bodi še — radi primere —, da oni način idealistične gradnje, ki izvira iz idejne antiteze, gradi tako slednji, v sebi sklenjeni osebnosti antipodno kot izraz protiteze, dočim tukaj organska bipolarnost izzove ustvaritev »dvojnika«, drugo postavlo enega samega dvoobraznega jaza, kar je mogoče le preko simbolizma. Preko te osnovne dvojnosti v človeku se razreši konflikt h končni enotnosti le v mejah notranjega sveta.

Kljub pozni pisateljevi dozorelosti oblikovanje v celoti še vedno ni umetniško dovolj prečiščeno. Radi individualnega pisateljevega značaja je to delo bolj ideološko nego pesniško, bolj kritika življenja, nego v polnosti dognani izraz stvaritelja. Reči moramo o njem vendarle, da je bilo v času, ko je bil realistični element na splošno tudi pri nas že v razvalu, čeprav se je pojavil še enkrat v psevdo-elementarni obliki naše izrečno naturalistične epizode — izredno napredno in moderno. Umetniška smer njegova drži mimo realistične in naturalistične tradicije, ki časovno še nadalje sovpada, k zgodnjim razgledom novoromantičnega idealizma.

Izdaja teh izbranih spisov postaja predvsem zaradi urednikove literarno-kritične usmerjenosti neenotna, metodično razblinjena. Prva dva zvezka, ki sta izšla

še pred vojno, sta bila poslana v svet brez uredničkovega spremstva. Tako se šele iz uvoda tretjega zvezka po dolgem intervalu poučimo o namenu in cilju izdaje, ki naj bi bila ljudska. Radi tega ostane nerazumljivo, čemu naj v tem okviru služi ves ogromni posredni in neposredni material, zbran v uvodu in v opombah. Tukaj se v posamezna dejstva ne spuščam, omenim naj le, da sta za individualni uredniški slog značilna sistematični kaos in miselno prehitavanje. Pričujoči zvezek je zopet brez opomb, ker je tozadnevni delni material prizvet v uvod. Radi tega te izdaje že iz metodičnih vidikov ne moremo odobravati. Ob Prijatelju in Cankarju se je naš okus pač razvдил. Mislim, da je le znamenje novih dni, če smo postali občutljivejši tudi v tem oziru. France Vodnik.

Fran Maselj - Podlimbarski: **Zbrani spisi**. II. zvezek. 1928. Uredil dr. Janko Seblinger. V zbirki: Slovenski pisatelji. Izdaja in zalaga Tiskovna zadruga v Ljubljani.

V I. zvezku (izdanem že leta 1923.) čitamo Masljeve spise iz let 1884—1894, med njimi »Gorske potoke«; po ljubljanskem potresu (1895), ki ga pa M. ni doživel v domovini, ampak je le čital o njem, živeč v Terezinu na Severnem Češkem, je začel novati »Potresno poveste, ki jo je dovršil v treh letih v Olomoucu, kjer je bolj srečno preživel zadnjih šest let svoje vojaške službe (1899—1905), je spisal črtico »Vojvoda Pero in perica«, topisne »Moravske slike« (Na Hani, Izlet na Radhošt, Z manevrov na Slovaškem): vse to je bilo tiskano v Ljubljanskem Zvonu v letih 1903 in 1904; kratraj je tudi za Koledar Družbe CM (1905) spisal tri kratke satirične anekdote: »Kdaj sem se smejal.« Ko se je slednjic 3. okt. 1905 (o priliki petdnevnega bivanja v Krakovu) za vedno rešil vojaškega službovanja, se mu je izpolnila najljubša želja: po 35 letnem bivanju v tujini se je preselil v domovino (v Ljubljano), ki je tako goreče po njej hrepenel. Tu mu je iz srca privrel prelepi spis: »Slovenec na tujem« (Koledar CM, 1907), s prekrasnim zaključkom: »Najlepši trenutek življenja je oni, ko se človek srečno vrača v svojo domovino.« Tedaj je popisal tudi svoj »Izlet v Krakov« (Ljubljanski Zvon, 1907). Vsi ti spisi (nastali torej v letih 1895—1906, oziroma 1907) so ponatisnjeni v tem (II.) zvezku Zbranih spisov. Urednik je napisal XX strani uvoda, v Opombe (345—368) je pa sprejel satirični Masljev uvod k »Potresni povesti« (ponatis iz Slov. lista, 1897) ter obširno časniško poročilo o ljubljanskem potresu (iz Slovenskega Naroda, 1895).

Z načinom gradnje svoje »Potresne povesti« (obilica snovnozanimivih dogodkov) je M. še ves pristaš romantičnega realizma Jurčičevega; bogastvo jezika in pesniških prispodob (časih sicer poneresčenih) pa že kaže v novo dobo simbolizma. Urednik ni zapisal o povesti nobene sodbe razen dveh kratkih označeb: da je v njej vrsta dobro označenih vaških tipov, ki da so v svojih kretanjih in besedah verno po življenju posneti. Eden izmed namenov povesti naj bi bil: šibati »zabostit« in »duševno temo naših ljudi, ki so v tisti (potresni) noči hoteli videti Antikrista, samega peklenškega kosmatinca, ki da so sredspostno nedeljo slišali o njem govoriti v pridigi (str. 102). Na drugem mestu pisatelj očita župniku, da je preveč s prižnice

ljudem govoril o poslednji sodbi, o hudiču in peklju in skoraj nič o bližnjih rečeh: kako Bog deluje v svoji narodi (str. 115). Tu bi pisatelj lahko odgovorili: V tisti strašni noči so tudi mnogi zelo izobraženi možje, ki niso hodili v cerkev, mislili, da se bliža sodnji dan! Zdi se nam, da se taka prirodna katastrofa ne bi smela uporabiti humoristično. — Vsa povest se zgodi velikončno nedeljo dopoldne, popoldne, zvečer in v noči. O kakšni velikončni ubranosti ni v povesti prav nič čutili. In učinek katastrofe na razne Gabrovčane, ki je vse to razmetano in razblinjeno! Več ko pol povesti govori samo o tem. Pis. se je učil — kakor sam trdi — tudi pri Manzoniju. Premalo! Kako ima Manzoni podoben prizor (plat zvon ob nočnem napadu) kratko, na par straneh, a plastično opisan! Tu se vidi: Podlimbarski je bil pripovednik, a umetnik ni bil. — V potopisnih slikah z Morave pa vidimo to-le: pisatelj dobro opazuje pogubni vpliv židovstva med nesrečnimi Slovaki, mrzi militarizem, oboja pa tudi krščanskosocialno stranko (»stranko olomuškega nadškofa«, str. 206) kot separatistično. In danes vidimo, da je ta stranka (Srnaček) zanesljiv steber češkoslovske republike! Značilna za vse mišljenje Podlimbarskega je ugotovitev, da Čehi ne delajo po geslu: Moli in delaj, ki je »uspavajoče za ves narod« (str. 206), ampak po novem: Delaj in misli! in da je tudi v tem nauku molitev, ki časti Boga in človeka. Drugače pa je M.-P-i lahko vzor slovenskemu popotniku: vedno potuje sam, pa vendar v neki družbi: stalna družica mu je ljubezen do domovine, ki nanjo povsod in vedno misli.

Že v vsem tem zvezku se kažejo tako glede stila kakor glede vsebine (židovstvo, »bedni katoliki«) daljni obrisi »Gospodina Franca«. To zasledovati, je zelo poučno.

Skoda, da urednik članka »Slovenec na tujem« ni dal natisniti dobesedno! J. Debevec

Griša: **Prebujenje**. (Pesmi.) Kranj, 1927. Samozaložba? — Griša: **Mozaik**. Ljubljana, 1927. Samozaložba.

Griša (tudi Gliša) Koritnik je značilen pesniški epigon iz prvega desetletja tega stoletja. Priobčeval je svoje pesmi v Domu in svetu in Zvonu pred vojno, odmrli za dvanajst let (Prerogje!) in šele sedaj stopil pred publiko z novimi pesmimi. Pa te pesmi nosijo prav tako vse znake onodobne poezije. Griša v sebi ni doživel novih globin, le prebudil se je. Zbirki, ki ležita pred nami, sta značilni po svoji brezobličnosti, brezosebosti. Neplastičnosti. Ne vidiš pesnikove notranje podobe, ne odpre ti srca. Griša je skromen pesnik, poln melodije, ki se v starem, že izrabljenem besednem materialu nepriljeno poje. Poje iz Gregorčiča in se približuje Sardenku (Moja duša piše stih). Prav Sardenku sliči njegovo ustvarjanje: doživlja epično in se razblini v lirizem. Zato se mu po srečju prigodnice in deklamvanke, ki so grajene na variriranju misli (Domovina, Manom Strossmayerja itd.). Sem pa tam ujame pristne pesmi (Mene je strah prevzel, Tvoje pismo), predvsem filozofske (Tebi, Elegija), kar le potrjuje, da mu je bistvena refleksija, bližja oda kot lirična pesem. Sicer pa vplivata zbirki enolično, sta polni besed, ki nimajo doživlja v drugi. Predvojna poezija. T. D.

Božidar Jakac: Pariz

Prejeli smo v oceno:

Radivoj Rehar: **Koromandija**. Pesmi za mladino. Naslovno stran narisal Janez Mežan. Maribor, samozaložba, 1927.

Občani državljanski zakonik z dne 1. jun. 1811. Prevedla B. Bežek in † Fr. Regally. V Ljubljani, Tiskovna zadruga, 1927.

Al. & V. Mrštik: **Mariša**, drama v 5 dejanjih. Poslovenil Iv. Albrecht. »Oderc«, 18. zv., Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1927.

Janko Orožen: **Zgodovina Celja**, I. del. Prazgodovinska in rimska Celeja z arheološkim vodnikom po muzeju, mestu in okolici. Celje, Goričar & Leskovšek, 1927.

Sibe Miličič: **More, tajna jednog zločina**. Hronika potonulog ostrva, Beograd, Napredak, 1928.

F. S. Finžgar: **Zbrani spisi**. VI. zv. Nova založba, Ljubljana, 1927.

Fr. Maselj-Podlimbarski: **Zbrani spisi**, II. zv. Ur. Janko Šlebinger. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1928.

P. Strmšek: **Dramatično društvo v Mariboru**. Prispevek k naši politični in kulturni zgodovini v dobi od 1909 do 1919.

Ponatis iz Časopisa za zgodovino in narodopisje. XXIII. Maribor, »Dramatično društvo«, 1928.

Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča. Uredil Fr. Albrecht. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1928.

Pomen univerze v Ljubljani za Slovence in državo SHS. Ljubljana, 1928.

Ko je ko u Jugoslaviji. 2. izdanje (latinicom). Izd. Jugoslav. Godišnjak i Nova Evropa. Beograd-Zagreb, 1928.

Ribarski zakon za ljubljansko in mariborsko oblast z naredbama o ribarsko-policijskih izvršilnih določilih in o napravi ribarskih okrajev. S pripombami k zakonu in k prvi naredbi in s kazalom. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1928.

Maks Prezelj: **MLADI kemik**. Kratak uvod v anorganski del kemije s številnimi poskusi in navodilo za analizo enostavnejših anorganskih spojin. S 45 slikami.

Znanstvena knjižica 8. zv. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna, 1928.

Apostolski molitvenik. Izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda pod zavetjem Device Marije. II. izdaja. Ljubljana, 1928.

Apostolstvo sv. Cirila in Metoda in krščanski Vzhod. Iz II. izdaje »Apost. molitvenikac«, Ljubljana, 1928.

(Obsega uvod apostolskega molitvenika kot poljuden katekizem o Apostolstvu sv. Cirila in Metoda, vzhodni cerkvi in obredu in verskih razlikah med pravoslavnimi in katoliki.)

Knjige Družbe sv. Mohorja:

1. **Koledar Družbe sv. M.** za l. 1928.

2. Dr. L. Ehrlich: **Katoliška cerkev — kraljestvo božje na zemlji**, 3. zv.

5. **Slovenske večernice**, zv. 80.

4. A. Lichtenberger-J. Ovca: **Moj mali Hlaček**. Mohorjeva knjižnica 19.

5. F. S. Finžgar: **Vere mi daj, Gospod!** Molitve in premišljevanja za doma in za v cerkvi. Molitvenik.

6. L. Bertelli-Fr. Pengov: **Jurček-Kozamurček** mravski car. Knjiga za mlade in stare ljudi. Mohorjeva knjižnica 18.

7. **Silvo Kranjec: Zgodovina Srbov**.

8. Dr. L. Pitamic: **Država**. Znanstvena knjižnica Mohorjeve družbe, zv. 1. (Vsebina: 1. Bistvo države. — 2. Državne oblike. — 3. Državna pravila. — 4. Državni organi. — 5. Država in meddržavno [mednarodno, internacionalno] pravo. — 6. Razmerje države do nedržavnih organizacij.) — Tipografsko zgledno izdanje.

9. Dr. J. E. Krek: **Izbrani spisi**. II. zv. Prvih 5 let javnega dela (1892–97), 1. snopič: Uvod in leposlovnji spisi. Uredil Ivan Dolencec.

VABILO NA SUBSKRIPCIJO

5. zvezka dr. Kosovega »Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku«.

Peti zvezek te monumentalne publikacije, obsegajoč leta 1201 do 1246, bo v mesecu marcu prišel na svetlo. Impozantna knjiga z nad 660 stranmi. Po smrti prof. dr. Fr. Kosa, čigar slika bo krasila ta zvezek, je prevzel redakcijo njegov sin, g. univ. prof. dr. Milko Kos.

Da bi ljubiteljem domače zgodovine in pospeševalcem domače znanosti olajšala nabavo 5. zvezka Gradiva, odvarja Leonova družba

SUBSKRIPCIJO

po izredno nizki ceni **165 Din** (s poštnino).

Pogoji za subskripcijo:

1. Subskripcijo sprejema *samo* Leonova družba (Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, Kolportažni oddelek). V knjigarnah se bo delo dobivalo samo po knjigotržni ceni.

2. Denar je treba poslati naprej. Subskribentom, ki nimajo položnic Leonove družbe, nasvetujemo, naj se poslužijo formularjev, ki jih dobe na vsaki pošti po 10 par, ter naj jih izpolnijo in v naslov Leonove družbe, Ljubljana, in označijo s številko družbenega čekovnega računa **10433**.

3. Subskripcijski rok je do 15. aprila t. l. Po tem dnevu se bo 5. zvezek Gradiva pri založnici in v knjigarnah dobival samo po znatno višji knjigotržni ceni.

Subskribenti 5. zvezka dobe neposredno pri založnici prejšnje zvezke po naslednjih cenah (cene brez poštne): II. zvezek 100 Din, III. zvezek 80 Din, IV. zvezek 120 Din; I. zvezek je pošel.

V Ljubljani, dne 15. februarja 1928.

Leonova družba.